

Міністерство освіти і науки України  
Національний юридичний університет  
імені Ярослава Мудрого  
Полтавський юридичний інститут

**АДАПТАЦІЯ  
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ  
ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:  
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

**Матеріали VIII Всеукраїнської  
науково-практичної конференції  
26 жовтня 2023 року**

Полтава  
2023

УДК 340.11 (477) : 341.1

**Редакційна колегія:**

І.Є.Криницький, д.ю.н., професор;

В.М. Божко, д.ю.н., доцент

**Адаптація правової системи України до права Європейського Союзу : теоретичні та практичні аспекти :** матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Полтава, 26 жовтня 2023 року). Полтава, 2023. 75 с.

Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції висвітлюють теоретичні та практичні аспекти проблем адаптації правової системи України до права Європейського Союзу.

Збірник розрахований на юристів, фахівців органів державної влади та місцевого самоврядування, науковців, викладачів, слухачів та студентів.

УДК 340.11 (477) : 341.1

*Матеріали друкуються мовою оригіналів.  
За виклад, зміст і достовірність матеріалів відповідають автори.*

*Розповсюдження та тиражування без офіційного дозволу  
Полтавського юридичного інституту Національного юридичного  
університету імені Ярослава Мудрого заборонено*

© Полтавський юридичний інститут  
Національного юридичного університету  
імені Ярослава Мудрого, 2023

## ЗМІСТ

|                                                                                                                                                                                 |    |
|---------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <i>Батигіна Олена Михайлівна,<br/>Троцька Марина Василівна,</i><br>ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ ? .....                                                             | 5  |
| <i>Божко Володимир Миколайович,</i><br>СТАН АДАПТАЦІЇ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО<br>ЗАКОНОДАВСТВА ЄС .....                                                                        | 9  |
| <i>Величко Олександра Віталіївна,</i><br>ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗИ<br>ОПОДАТКУВАННЯ ПОДАТКУ ПОДІБНОГО ДО ТУРИСТИЧНОГО<br>ЗБОРУ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ..... | 19 |
| <i>Гринько Лариса Петрівна,</i><br>ВІШИНГ ЯК СПОСІБ ШАХРАЙСТВА .....                                                                                                            | 22 |
| <i>Губанова Ольга Валеріївна,</i><br>АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ПРОЕКТІ<br>ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО КОЛЕКТИВНІ ТРУДОВІ СПОРИ».....                                     | 24 |
| <i>Кипич Інга Валеріївна,</i><br>ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВО<br>ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ<br>АДАПТАЦІЇ.....                                     | 28 |
| <i>Козаченко Анатолій Іванович,</i><br>СИСТЕМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ПРОЄКТОМ<br>ОСНОВНОГО ДЕРЖАВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ<br>РЕСПУБЛІКИ 1920 РОКУ .....           | 33 |
| <i>Куцел Світлана Вікторівна,</i><br>DIGITALIZATION: ПРАВОВІ АСПЕКТИ.....                                                                                                       | 37 |
| <i>Любченко Маріанна Іванівна,</i><br>ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК НЕВІД'ЄМНА НАВИЧКА<br>МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА .....                                                                      | 39 |
| <i>Любченко Олексій Олександрович,</i><br>ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ В ЗАХІДНІЙ КУЛЬТУРІ ТА<br>УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ВИЩИМИ КОЛЕГІАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ<br>ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ.....            | 42 |
| <i>Паламарчук Дмитро Валерійович,</i><br>ВИНА І УМИСЕЛ В АСПЕКТІ ПОДАТКОВИХ<br>ПРАВОПОРУШЕНЬ .....                                                                              | 50 |

|                                                                                                                                                                                                                  |    |
|------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|----|
| <b><i>Полховська Інна Костянтинівна,</i></b><br>РОЗУМІННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В РІШЕННЯХ<br>КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ .....                                                                                     | 54 |
| <b><i>Прохазка Ганна Аанатоліївна,</i></b><br>ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНОМУ<br>СВІТІ.....                                                                                                          | 57 |
| <b><i>Сидоренко Анна Сергіївна,</i></b><br>ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ<br>МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ОКРЕМИЙ АСПЕКТ .....                                                                               | 60 |
| <b><i>Скрипник Андрій Володимирович,</i></b><br>ВИДІЛЯТИ ЧИ НЕ ВИДІЛЯТИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ<br>ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В<br>ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ<br>СТАНДАРТІВ ..... | 65 |
| <b><i>Шимко Артем Романович,</i></b><br>ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТАМИ<br>ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ .....                                                                         | 69 |

**Батигіна Олена Михайлівна,**

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри конституційного,  
адміністративного, екологічного та трудового права*

*Полтавського юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

**Троцька Марина Василівна,**

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри конституційного,  
адміністративного, екологічного та трудового права*

*Полтавського юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ФЕРМЕРСЬКІ ГОСПОДАРСТВА: БУТИ ЧИ НЕ БУТИ ?**

Більше ніж 30 років тому назад в Україні з'явилася така організаційно-правова форма юридичної особи як фермерське господарство. Законодавче регулювання зазнавало відчутних змін та удосконалень протягом вищезазначеного періоду. Спочатку прийнято Закон України «Про селянське (фермерське) господарство» від 20.12.1991 року № 2009-XII, яким вперше визначено поняття та ознаки фермерського господарства, а також основні правила його діяльності. Визначення фермерського господарства було лаконічним у той час – це форма підприємництва громадян України, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, займатися її переробкою та реалізацією (ст.1). Згодом правовий статус фермерського господарства зазнав певних змін та доповнень. Зокрема у Законі України «Про фермерське господарство» від 19.06.2003 року № 973-IV визначення фермерського господарства подано вже більш розширено – форма підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання

прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність та/або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону. У 2016 році завдяки змінам законодавства фермерські господарства дозволили створювати не тільки у формі юридичних осіб, але і ФОП. Також стало можливим існування в Україні сімейних фермерських господарств (ст.1 Закону України «Про фермерське господарство»).

Законодавство детально описує особливості правового статусу фермерських господарств, зокрема, умови, порядки створення, діяльності та припинення. Передумовою створення фермерського господарства перш за все є наявність у власності та/або у користуванні громадян (майбутніх членів фермерського господарства) земельних ділянок для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва чи особистого селянського господарства (ст. 8 Закону України «Про фермерське господарство»). Якщо ділянок немає, згідно різних підстав визначених у Земельному кодексі України, їх можна отримати у власність чи користування з земель державної, комунальної та приватної власності.

Згідно ст.1 Закону України «Про фермерське господарство» основною метою створення фермерського господарства є спільна діяльність членів господарства за для отримання прибутку за рахунок вироблення товарної сільськогосподарської продукції, її переробки та реалізації.

В залежності від виду фермерське господарство може мати різні установчі документи: договір про створення сімейного фермерського господарства, декларація про створення, статут. Державна реєстрація фермерського господарства здійснюється у загальному порядку, встановленому Законом України «Про державну реєстрацію юриди-

чних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» від 15.05.2003 року № 755-IV.

Такі основні положення щодо правового статусу фермерських господарств були напрацьовані протягом багатьох років, але нещодавно з'явився проєкт Закону України від 12.01.2023 року № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період», у якому йдеться про заборону на створення відмінних від господарського товариства форм ведення підприємницької діяльності (ст. 20). Під заборону підпадають і фермерські господарства. Також встановлюється вимога примусової реорганізації існуючих фермерських господарств (ст.22). У пояснювальній записці до проєкту закону № 6013 нововведення обґрунтовуються необхідністю удосконалення корпоративного управління в юридичних особах, заснованих на державній і комунальній власності. Водночас є незрозумілою ідея кардинального змінення існуючого правового режиму діяльності фермерських господарств, які, як відомо, не віднесені ні до державної, ні до комунальної власності.

На рівні міжнародної спільноти неодноразово підкреслювалася важливість розвитку саме фермерських господарств. Наприклад, Організація Об'єднаних Націй, наголошувала на спрямованості сімейних фермерських господарств на скорочення бідності та покращенні світової продовольчої системи [1]. З 2019 року у світі діє «Десятиліття сімейних фермерських господарств», яке спрямоване на підтримку таких господарств як центральних елементів національної аграрної політики та інвестицій.

У свою чергу Продовольча та сільськогосподарська організація ООН неодноразово визнавала, що надзвичайно важливо узгодженим чином зміцнювати законодавчі та інституційні механізми у всіх галузях політики, що стосуються фермерських господарств [2].

Політика ЄС у сфері агробізнесу направлена перш за все на підтримання та розвиток фермерських господарств задля забезпечення продовольчої безпеки, збільшення сільськогосподарського виробництва, забезпечення сталого розвитку сільських регіонів тощо. Підкреслюємо, що в Євросоюзі основними виробниками сільськогосподарської продукції є саме фермерські господарства, які користуються значними важелями державної підтримки. Україна оголосила курс на Євроінтеграцію, але у той же час робляться спроби ліквідувати фермерство як вид.

Асоціація фермерів та приватних землевласників України виступила категорично проти прийняття законопроекту № 6013. Створено петицію на сайті інтернет представництва Президента України про необхідність накладення вето Президента на законопроект, яка нажаль, не набрала необхідної кількості голосів [3].

Отже, фермерські господарства мають тривалу та особливу історію розвитку правового регулювання. В усі часи в Україні підтримувалася ідея важливості та унікальності фермерських господарств порівняно з іншими видами сільськогосподарських товаровиробників, то ж не варто всі здобутки та напрацювання зводити нанівець.

### **Література:**

1. Резолюція Генеральної Асамблеї від 20 груд. 2017 р. № 72/239 «Десятиліття сімейних фермерських господарств ООН (2019-2028 рр.)». URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N17/468/07/PDF/N1746807.pdf?OpenElement>
2. Introducing the UN Decade of Family Farming. Food and Agriculture Organization. URL: <https://www.fao.org/family-farming-decade/en/>
3. Про накладення вето на проєкт Закону № 6013 «Про особливості регулювання підприємницької діяльності окремих видів юридичних осіб та їх об'єднань у перехідний період». URL: <https://petition.president.gov.ua/petition/194152>.



**Божко Володимир Миколайович,**  
*доктор юридичних наук, доцент,  
завідувач кафедри конституційного, адміністративного,  
екологічного та трудового права  
Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **СТАН АДАПТАЦІЇ МИТНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄС**

Необхідність адаптації митного законодавства України до стандартів Європейського Союзу зумовлена зовнішньополітичним курсом нашої держави, на шляху до якого Україна послідовно рухається упродовж останніх десятиліть. І навіть війна, зумовлена агресією російською федерації, не змінила вектор нашого зовнішньополітичного розвитку, а натомість згуртувала усіх громадян України у стійкому переконанні щодо необхідності саме європейської та євроатлантичної інтеграції. Саме тому в преамбулі Конституції України проголошено: «Верховна Рада України від імені Українського народу ... піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність Українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України ... приймає цю Конституцію - Основний Закон України» (преамбула Основного Закону України зі змінами, внесеними Законом України від 7 лютого 2019 року № 2680-VIII) [1]. Окрім того, вищеназваним Законом України до повноважень вітчизняного парламенту віднесено визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізація стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації

Північноатлантичного договору (пункт 5 частини першої статті 85 Конституції України). Президент України проголошений не лише гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина (відповідно до частини першої статті 102 Основного Закону України), але й гарантом реалізації стратегічного курсу нашої держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (частина друга статті 102 Конституції України).

Також Кабінет Міністрів України як вищий орган у системі органів виконавчої влади нашої держави, забезпечує реалізацію стратегічного курсу нашої держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору (пункт 1-1 статті 116 Конституції України) [1].

За таких умов процес адаптації вітчизняної правової системи загалом й митного законодавства зокрема до *acquis communautaire* став невідворотним, адже відсутні навіть законодавчі передумови для того, аби його не здійснювати.

Така адаптація спрямована на виявлення й усунення недоліків у правовому регулюванні митної справи (зокрема відносин, окреслених у частині першій статті 7 Митного кодексу України від 13 березня 2012 року № 4495-VI) [2], на розробку ефективних заходів для удосконалення вітчизняного митного законодавства задля приведення його у відповідність до стандартів Європейського Союзу. Адже досі існують розбіжності щодо окремих складових здійснюваної митної політики нашої держави, а також у здійсненні деяких митних процедур. Це перешкоджає у приєднанні Україні до єдиного митного простору Євросоюзу.

Процес адаптації вітчизняного митного законодавства до права ЄС розпочався ще минулого тисячоріччя, на ви-

конання вітчизняної «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», затвердженої Указом Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98 [3]. У її тексті наголошувалося на необхідності не лише адаптації вітчизняного митного законодавства (пункт 1 «Адаптація законодавства України до законодавства ЄС, забезпечення прав людини» вищеназваної Стратегії), але й констатувалася пріоритетність на найближчі роки галузевої співпраці у митній сфері (пункт 8 «Галузева співпраця» вищеназваної Стратегії).

На 15-му Саміті Україна-ЄС, який 19 грудня 2011 року відбувся в Києві, було завершено переговори щодо тексту майбутньої угоди про асоціацію, а вже 30 березня 2012 року її текст був парафований главами переговорних команд України та ЄС [4]. Політичну частину Угоди про асоціацію було підписано 21 березня 2014 року, економічну ж частину – 27 червня 2014 року. 16 вересня 2014 року Верховна Рада України та Європейський Парламент одночасно ратифікували чинну Угоду про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [5].

Починаючи із 1 листопада 2014 року розпочалося її тимчасове застосування, а у повному обсязі Угода про асоціацію набула чинності з 1 вересня 2017 року. У її Додатку XV закріплено зобов'язання нашої держави щодо поступового наближення вітчизняного законодавства до митного законодавства ЄС [4].

При цьому поняття «законодавство України» використовується в широкому значенні та не обмежується лише законами України. Окрім того, Угода про асоціацію враховує динамічний характер розвитку вітчизняного митного законодавства, а тому зобов'язання щодо його адаптації

стосується як чинного, так й майбутнього вітчизняного законодавства.

Зверніть також увагу на те, що відповідно до положень Угоди про асоціацію, наша держава взяла на себе зобов'язання привести вітчизняне законодавство у відповідність як до юридично обов'язкових, так і рекомендаційних, політичних актів, Україна зобов'язалася керуватися правовими позиціями Суду ЄС, практикою реалізації нормативних актів ЄС, а також врахувати зміст міжнародних актів, прийнятих у межах низки інших міжнародних організацій<sup>1</sup>.

То ж в частині другій статті 76 Угоди про асоціацію наголошується на необхідності: скорочення, спрощення і стандартизації документації, яка вимагається митницею; спрощення вимог та формальностей, якщо це можливо, щодо швидкого випуску та розмитнення товарів; забезпечувати ефективні, швидкі та недискримінаційні процедури, що гарантують право оскарження адміністративних дій, правил та рішень митних та інших органів, які стосуються

---

<sup>1</sup> Зокрема, вітчизняне законодавство має бути приведено у відповідність до: – *acquis* ЄС (преамбула Угоди про асоціацію, стаття 153); – права ЄС (стаття 474 Угоди про асоціацію); – до регуляторних стандартів (стаття 405 Угоди про асоціацію); – до законодавства та практики ЄС (стаття 342 Угоди про асоціацію – в цивільного ядерному секторі); – до права і політики ЄС (стаття 363 Угоди про асоціацію – у сфері довкілля); – до імплементаційних (виконавчих) актів Європейської комісії (стаття 153 Угоди про асоціацію); – до рекомендацій (Додаток XXXVIII до Глави 17 «Сільське господарство і розвиток сільських територій»); – до прецедентної практики Суду ЄС (статті 153 та 269 Угоди про асоціацію); – до окремих положень Договору про Європейський Союз та Договору про функціонування Європейського Союзу (стаття 269 Угоди про асоціацію); – до Угоди про енергетичне співтовариство 2005 р. (стаття 273 Угоди про асоціацію); – до стандартів МАГАТЕ (стаття 342 Угоди про асоціацію); – до міжнародних стандартів регулювання та нагляду у сфері фінансових послуг та боротьби з ухиленням від сплати податків (стаття 127 Угоди про асоціацію).

товарів, пред'явлених митниці. Такі процедури для оскарження мають бути легкодоступними, у тому числі для малих та середніх підприємств, а будь-які витрати мають бути обґрунтованими та співрозмірними з витратами на подання скарги. Сторони також мають вживати заходів для забезпечення того, щоб у випадках, коли спірне рішення є предметом скарги, товари випускалися у нормальному режимі, а сплата мит могла бути відстрочена у зв'язку з будь-якими спеціальними заходами, які вважаються необхідними. В разі необхідності, це має підлягати забезпеченню гарантією, такою, як застава або депозит; забезпечувати збереження найвищих стандартів чесності, зокрема на кордоні, шляхом застосування заходів, що відображають принципи відповідних міжнародних конвенцій та документів у цій сфері, зокрема Декларації з професійної етики ВМО (переглянута Арушська декларація 2003 року) та Прототипу ЄС з митної етики (2007).

У Додатку XV до Угоди про асоціацію закріплено домовленості щодо переліку актів ЄС у сфері митних правовідносин, які наша держава має імплементувати [6]. Як констатується у Звіті про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік, загальний прогрес щодо виконання вищеназваної Угоди у сфері митних правовідносин становить лише 60% [7, с.5].

Виконуючи свої зобов'язання, останнім часом Верховна Рада України прийняла наступні акти, спрямовані на регулювання митних відносин:

25 січня 2022 року Закон України №1999 «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо оподаткування митними платежами товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових відправленнях, міжнародних експрес-відправленнях, та порядку їх декларування» [8];

27 липня 2022 року Закон України № 2458-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо врегулювання процедури складання митних декларацій на товари, які класифікуються у межах однієї товарної позиції згідно з УКТ ЗЕД, відповідно до Митного кодексу Європейського Союзу», який передбачає імплементацію положень Митного кодексу Європейського Союзу (Регламенту (ЄС) № 952/2013), імплементаційного акта № 2447/2015 у частині положень щодо процедури складання митних декларацій на товари, які підпадають під різні товарні підпозиції згідно з УКТЗЕД у межах однієї товарної позиції УКТЗЕД [9];

15 серпня 2022 року Закон України № 2510-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо окремих питань імплементації глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх держави-члени, з іншої сторони» [10]. Для реалізації положень вищезазначеного Закону України прийнято низку підзаконних актів, які відкривають доступ українських підприємців до авторизацій та спрощень, аналогічним тим, які існують в ЄС, врегульовують питання надання митним органам заходів забезпечення сплати митних платежів при ввезенні та/або переміщенні територією України транзитом;

19 жовтня 2022 року Закон України №2697-IX «Про Митний тариф України» [11], яким запроваджено перелік ставок ввізного мита на товари, що ввозяться на митну територію України, котрі систематизовані згідно з Українською класифікацією товарів зовнішньоекономічної діяльності, складеною на основі Гармонізованої системи опису та кодування товарів;

13 липня 2023 року Закон України № 3229-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо використання митних декларацій та електронної транзитної систе-

ми, передбачених Конвенцією про процедуру спільного транзиту, для здійснення транзиту на умовах цього Кодексу» [12], яким, зокрема, передбачено: запровадження можливості здійснення внутрішнього транзиту товарів із використанням NCTS, за аналогією із транзитом Союзом (Union transit), передбаченим Митним кодексом ЄС; запровадження додаткових транзитних спрощень – статус авторизованого вантажовідправника МДП та статус авторизованого вантажоодержувача МДП; приведення у відповідність до митного законодавства ЄС та положень Конвенції про процедуру спільного транзиту вимог щодо пломбування всіх транзитних переміщень або, у випадку неможливості пломбування, забезпечення ідентифікації відповідних товарів; оформлення однієї транзитної декларації на товари, які переміщуються або будуть переміщуватися в одному транспортному засобі (контейнері чи пакуванні) від одного митного органу відправлення до одного митного органу призначення. Окрім цього, створено законодавче підґрунтя для пріоритетного пропуску через кордон товарів, поміщених під процедуру спільного транзиту;

14 липня 2023 року Закон України № 3261-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України щодо приведення порядку визначення країни походження товару у відповідність із Митним кодексом Європейського Союзу та забезпечення реалізації угод України про вільну торгівлю» [13], яким, зокрема, передбачено: розділ II «Країна походження товару» Митного кодексу України викладено в новій редакції, до якої включено такі положення Митного кодексу Європейського Союзу: мета визначення неpreferenційного походження товарів; особливості визначення походження приладдя, запасних частин та інструментів, нейтральних елементів і пакування; перелік товарів, повністю вироблених у даній країні; критерії достатньої переро-

бки товарів, що виробляються з використанням матеріалів іноземного походження; перелік простих операцій; порядок перевірки митними органами сертифікатів про походження товарів (у тому числі електронних сертифікатів про походження) після завершення митного оформлення; тимчасово, до набрання чинності переглянутою Регіональною конвенцією про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження, дозволено приймати рішення про застосування у двосторонніх чи багатосторонніх відносинах між країнами, сторонами угод про вільну торгівлю, модернізованих (альтернативних) правил преференційного походження Регіональної конвенції про пан-євро-середземноморські преференційні правила походження;

23 серпня 2023 року Закон України № 3345-IX «Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо уніфікації з європейськими та північноатлантичними стандартами процедур декларування військової техніки та інших товарів» [14], яким передбачено впровадження в національне митне законодавство України положень щодо застосування Форми 302, яка використовується для переміщення військової техніки та інших товарів підрозділів збройних сил держав-членів ЄС та НАТО, а також створення передумов для започаткування процесу підготовки та підписання міжнародних угод про використання в державах-членах ЄС або НАТО Форм 302, що оформлюватимуться для підрозділів Збройних Сил України, які направляються до інших держав.

То ж як справедливо наголошується у Звіті Міністерства фінансів України щодо виконання Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, за III квартал 2023 року, триває активна робота над імплементацією Митного кодексу Союзу (Регламент ЄС) № 952/2013)



та пов'язані з ним акти права ЄС (Делегованого регламенту Комісії (ЄС) № 2015/2446 та Імплементацийного регламенту Комісії (ЄС) № 2015/2447) [15].

## Література:

1. Конституція України від 28 червня 1996 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

2. Митний кодекс України від 13 березня 2012 року № 4495-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

3. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу : Указ Президента України від 11 червня 1998 року № 615/98. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/615/98#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : [https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984\\_011#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text) (дата звернення: 20.10.2023).

5. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Закон України від 16 вересня 2014 року № 1678-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18#n2> (дата звернення: 20.10.2023).

6. Додаток XV до Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/annex-v-ukr.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).

7. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом за 2022 рік. URL : [https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit\\_pro\\_vykonannya\\_ugody\\_pro\\_asociaciyu\\_za\\_2022\\_rik.pdf](https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/55-GOEEI/zvit_pro_vykonannya_ugody_pro_asociaciyu_za_2022_rik.pdf) (дата звернення: 20.10.2023).

8. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо оподаткування митними платежами товарів, що переміщуються (пересилаються) у міжнародних поштових відправленнях, міжнародних експрес-відправленнях, та порядку їх декларування: Закон України від 25 січня 2022 року №1999. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1999-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

9. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо врегулювання процедури складання митних декларацій на товари, які класифі-

куються у межах однієї товарної позиції згідно з УКТ ЗЕД, відповідно до Митного кодексу Європейського Союзу : Закон України від 27 липня 2022 року № 2458-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2458-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

10. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо окремих питань імплементації глави 5 розділу IV Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії та їх держави-члени, з іншої сторони: Закон України від 15 серпня 2022 року № 2510-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2510-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

11. Про Митний тариф України» : Закон України від 19 жовтня 2022 року №2697-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

12. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо використання митних декларацій та електронної транзитної системи, передбачених Конвенцією про процедуру спільного транзиту, для здійснення транзиту на умовах цього Кодексу : Закон України від 13 липня 2023 року № 3229-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3229-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

13. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо приведення порядку визначення країни походження товару у відповідність із Митним кодексом Європейського Союзу та забезпечення реалізації угод України про вільну торгівлю : Закон України від 14 липня 2023 року № 3261-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3261-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

14. Про внесення змін до Митного кодексу України та інших законів України щодо уніфікації з європейськими та північноатлантичними стандартами процедур декларування військової техніки та інших товарів : Закон України від 23 серпня 2023 року № 3345-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3345-20#Text> (дата звернення: 20.10.2023).

15. Звіт Міністерства фінансів України щодо виконання Україною Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, за III квартал 2023 року. URL : <https://mof.gov.ua/uk/download/page/4533> (дата звернення: 20.10.2023).

**Величко Олександра Віталіївна,**  
*Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,  
аспірантка першого року навчання*

## **ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА БАЗИ ОПОДАТКУВАННЯ ПОДАТКУ ПОДІБНОГО ДО ТУРИСТИЧНОГО ЗБОРУ В ПОСТСОЦІАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВАХ**

Відповідно до положень Податкового кодексу України (далі – ПК України), база оподаткування – це фізичний, вартісний чи інший характерний вираз об'єкта оподаткування, до якого застосовується податкова ставка і який використовується для визначення розміру податкового зобов'язання. Відповідно базою оподаткування туристичного збору в Україні є загальна кількість днів тимчасового розміщення у місцях проживання (ночівлі) [1].

Так, наприклад в Угорщині базою оподаткування є відсоток від вартості номеру, що значно рівномірно забезпечує справляння туристичного збору між всіма платниками незалежно від їх фінансового статусу [2].

Аналогічний підхід, який до речі, більш поширений в Північній та Західній Європі, застосовується і в Румунії, де базою оподаткування є вартість житла, яке винаймається туристами [3].

Достатньо цікавою є диференціація, представлена в Законі «Про місцеві податки і збори» Республіки Польща (Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych). Даний акт передбачає, що Рада громади може встановити місцевий збір. Місцевий збір стягується з фізичних осіб, які перебувають більше доби з туристичних, відпочинкових або навчальних цілей:

1) в населених пунктах, що мають сприятливі кліматичні умови, пейзажні переваги та умови, які дозволяють перебування осіб у цих цілях,

2) в населених пунктах, що знаходяться на територіях, яким надано статус зони охорони курортного лікування за умовами, визначеними у Законі від 28 липня 2005 року про курортне лікування, курорти та території охорони курортного лікування та курортних громадах (Офіційний вісник з 2021 року, № 1301 та з 2022 року, № 2185) - за кожен розпочату добу перебування. Проте, місцевість, яка належить до зони охорони курортного лікування визначається відповідно до Розпорядження Кабінету Міністрів з урахуванням наявності кліматичних, ландшафтних умов [4].

В Чехії туристичний збір називається City tax та справляється за кожен день перебування в місті (перелік міст, за які сплачується туристичний збір визначений окремо), але ставка може варіюватись в межах одного міста в залежності від класу готелю [5].

Відповідно до досвіду Словаччини базою справляння туристичного збору є кількість днів перебування, просте ставка збору може диференціюватись в залежності від району в межах одного міста. Так наприклад, за перебування в районі старого міста Братислави туристичний збір за одну добу вищий, ніж в усіх інших районах [6].

Таким чином, можна виділити дві групи країн в залежності від бази справляння туристичного збору: країни, в яких вартість туристичного збору розраховується у відсотках від вартості житла (готелю, хостелу, кемпінгу, тощо), що винаймається туристами – Угорщина, Румунія та країни, які встановлюють фіксовану вартість за кожен день перебування в країні, певному місті чи районі міста – Польща, Чехія, Словаччина. Підхід до прив'язки ставки туристичного збору до розміру мінімальної заробітної плати, на наш погляд є недостатньо ефективним та не зустрі-

чається у практиці країн Європейського союзу, оскільки за задумом законодавця він орієнтований на внутрішніх туристів та співрозмірність суми збору до прибутків, в той час як для нашої країни важливим є залучення іноземців, як джерела додаткового прибутку. Вважаємо, підхід Угорщини, Румунії більш вдалим варіантом, оскільки диференціація вартості туристичного збору в такому разі залежить від вартості житла, а отже від платоспроможності туриста і приносить більший дохід державі, ніж стабільна ставка. Загалом, на наш погляд, наявність диференціації за різними критеріями є більш ефективною для держав, що мають розгалужені туристичні регіони.

### Література:

1. Податковий кодекс України : Кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI : станом на 3 верес. 2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення: 20.10.2023).
2. Інформаційна довідка, підготовлена європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України "аналіз європейського досвіду використання туристичного збору". Європейський інформаційно-дослідницький центр. URL: <https://infocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28934.pdf> (дата звернення: 20.10.2023).
3. The tourist promotion tax of Bucharest was set at 0,5% of the accommodation rate in 2022. Romanian hospitality newsletter... URL: <https://rhn.ro/en/the-tourist-promotion-tax-of-the-municipality-of-Bucharest-was-set-at-05-from-the-accommodation-rate-in-2022/> (дата звернення: 20.10.2023).
4. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalnych. Internetowy System Aktów Prawnych. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU19910090031> (дата звернення: 20.10.2023).
5. Michal Radvan. New Tourist Tax as a Tool for Municipalities in the Czech Republic. Lex localis - Journal of Local Self Government. URL: [https://www.researchgate.net/publication/345370729\\_New\\_Tourist\\_Tax\\_as\\_a\\_Tool\\_for\\_Municipalities\\_in\\_the\\_Czech\\_Republic](https://www.researchgate.net/publication/345370729_New_Tourist_Tax_as_a_Tool_for_Municipalities_in_the_Czech_Republic) (дата звернення: 20.10.2023).
6. Compiled by Spectator staff. Bratislava approves higher accommodation tax ahead of the summer. spectator.sme.sk. URL: <https://spectator.sme.sk/c/23173815/bratislava-approves-higher->

***Гринько Лариса Петрівна,***  
*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального права  
та кримінально-правових дисциплін  
Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ВІШИНГ ЯК СПОСІБ ШАХРАЙСТВА**

Використання та вдосконалення інформаційних технологій сприяло розповсюдженню такого виду кримінального правопорушення як шахрайство. Сьогодні шахрайство набуло нечуваних масштабів. Цей вид злочину є одним із тих, при яких зловмисники «адаптують» свої способи відповідно до ситуації в країні та потреб громадян.

Одним з розповсюджених різновидів є шахрайство у сфері мобільного зв'язку, яке має високий рівень латентності. За даними Кіберполіції, кількість звернень щодо телефонного шахрайства суттєво не зменшилась: якщо за 2021 рік надійшло 71 380 звернень, то за 2022 рік – 69 996 [1].

Вішинг (від англ. Voice – «голос»; fishing– «рибалка») – це телефонне шахрайство, пов'язане з виманюванням реквізитів банківських карток або іншої конфіденційної інформації, примушуваннями до переказу коштів на картку злодіїв [2]. Найчастіше телефонне шахрайство використовується для заволодіння коштами жертв, майном осіб, значно менше для крадіжки конфіденційної інформації.

Практично всі, хто має телефон, стикалися зі спробами шахрайств. До найбільш розповсюджених схем «телефонних» шахрайств можна віднести: «ваш родич у біді», дзвінок від служби безпеки банку, допомога від міжнародних

організацій, виграш в лотерею, списання бонусів у лотерею, помилкове поповнення рахунку тощо.

Від телефонних аферистів найчастіше страждають самотні люди та пенсіонери. При цьому групи віком 18 до 40 років частіше стають жертвами вішингової атаки (21%) порівняно з особами, яким 41–55 років, де цей показник складає 17%. При цьому частка потерпілих жінок переважає над чоловіками.

Серед шахраїв спостерігається вчинення злочину групами осіб, нерідко серед них є люди, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі. Так, у серпні 2021 року кіберполіцією ліквідовано шахрайську схему привласнення 18 мільйонів гривень громадян шляхом викриття кримінального кола-центру в одній з колоній Харківщини. Було вилучено багато телефонів. Засуджені обдзвонювали власників кредитних карток, людей, які продають товари на OLX [3].

Шахрайську схему «ваш син у поліції» або «ваш родич у біді» правоохоронці майже викоринили. Якщо цей спосіб найчастіше фігурує у вироках судів за телефонне шахрайство у 2021 році, то у 2022 році жоден шахрай не був засуджений за використання цього способу.

Шахрайство, пов'язане з банківськими картами, є одним найрозповсюджених. Як правило, злочинці представляються працівником служби безпеки банку та під приводом зміни пін-коду або несанкціонованої спроби переказу коштів дізнаються конфіденційні дані жертви та переказують кошти з рахунків останніх.

Таким чином, усі види шахрайств націлені на заволодіння фінансових ресурсів потерпілих. Нажаль, шахрайство охоплює всі сфери та невпинно зростає й поглинає все більше фінансових ресурсів. Тому на сьогодні особливо важливим питанням є протидія цьому явищу, пошук нових шляхів його виявлення, розкриття та розслідування.

## Література:

1. Телефонних шахрайств у повномасштабну війну не поменшало. Як шахрайські схеми адаптуються до нових українських реалій? Оpendatabot. 25 січня 2023. URL: <https://opendatabot.ua/analytics/phone-scam-2022>.

2. Вішинг. Термінологічний словник з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму, фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення та корупції / А. Г. Чубенко, М. В. Лошицький, Д. М. Павлов, С. С. Бичкова, О. С. Юнін. Київ: Ваіте, 2018. С. 166-167.

3. Іваніckий О., Федик С. Шахрайство в законі. Як працює телефонний «бізнес» ув'язнених. 20.09.2021 р. URL: <https://www.unian.ua/economics/finance/shahraystvo-v-zakoni-yak-pracyuye-telefonniy-biznes-uv-yaznenih-novini-ukrajina-11551042.html>.

***Губанова Ольга Валеріївна,***

*кандидатка юридичних наук,*

*доцентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права*

*Полтавського юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,*

*медіаторка*

## **АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ ВИРІШЕННЯ СПОРІВ У ПРОЕКТІ ЗАКОНУ УКРАЇНИ «ПРО КОЛЕКТИВНІ ТРУДОВІ СПОРИ»**

Указом Президента України № 119/2021 від 24 березня 2021 року «Про Національну стратегію у сфері прав людини» з метою подальшого удосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини і громадянина в Україні було затверджено Національну стратегію у сфері прав людини (далі – Стратегія) [1].

Одним із стратегічних напрямків (п. 4 Стратегії) визначено *забезпечення права на справедливий суд* через доступ до справедливого та ефективного судового розгляду



незалежним і безстороннім судом, ефективні механізми виконання судових рішень [1]. Засобами розв'язання проблеми надмірної тривалості проваджень в адміністративних, цивільних та кримінальних справах та тривалого невиконання судових рішень є запровадження в Україні доступної та ефективної системи позасудових засобів захисту прав людини, альтернативних способів вирішення спорів, зокрема медіації.

Стратегія (п. 13) визначає ще один досить важливий стратегічний напрямок – *забезпечення права на працю та соціальний захист* через функціонування ефективних механізмів для реалізації та захисту права кожного в Україні на працю, достатній життєвий рівень та належний соціальний захист [1]. Невідповідність законодавства України щодо забезпечення права працівників на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів міжнародним стандартам є однією з проблем, на вирішення якої спрямований цей стратегічний напрямок. Тож завданням держави є удосконалення законодавства України щодо забезпечення права працівників на страйк для захисту своїх економічних і соціальних інтересів з урахуванням міжнародних стандартів та практики Європейського суду.

На виконання п. 46 Плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021–2023 роки, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року № 756-р [2], Національною службою посередництва і примирення було утворено робочу групу з числа представників СПО роботодавців, профспілок, Мінекономіки, громадських організацій, експертів тощо, якою розроблений проект закону України «Про колективні трудові спори» (далі – законопроект «Про КТС») [3].

У законопроекті «Про КТС» закладені основи для розвитку соціального діалогу, посилення ролі колективних угод (договорів), розширення інституту альтернативних

способів вирішення колективних трудових спорів, зокрема за рахунок переговорів та медіації, розвантаження судів шляхом стимулювання звернення сторін до примирних процедур, трудового арбітражу, чіткого та зрозумілого регулювання права на страйк та колективних дій роботодавця.

Водночас, окремі норми законопроекту «Про КТС» не відповідають міжнародним та європейським стандартам, що діють у сфері альтернативного вирішення спорів, на які слід звернути увагу.

Так, дискусійним є питання вживання у законопроекті «Про КТС» [3] дефініції «альтернативний порядок вирішення спорів», оскільки загальновживаним є поняття «альтернативні способи вирішення спорів», де поняття «спосіб» тлумачиться як певна дія, прийом або система прийомів, яка дає можливість зробити, здійснити щонебудь, досягти чогось. До прикладу, у юридичній науці США термін *Alternative dispute resolution (ADR)* (альтернативне вирішення спорів) не містить посилання на те, чи це є «способи», «форми», «засоби», «процедури» чи «методи». У зарубіжній літературі *ADR* визначають як «*methods*», що перекладається як «методи, способи, засоби, процедури» [4].

Не можна погодитися із вживанням у законопроекті «Про КТС» дефініції «трудова медіація» [3], оскільки медіація – це інструмент, який може бути використаний при вирішенні будь-яких конфліктів (спорів), у тому числі не правових. Єдиною відмінністю може слугувати правова обізнаність медіатора, який працює з трудовими конфліктами (спорами) щодо специфіки таких спорів та правового регулювання їх вирішення. Тим більше, що і Закон України «Про медіацію» (далі – Закон про медіацію) [5] не виділяє такий вид медіації як «трудова», а у статті 3 вказує лише на сферу застосування медіації (цивільні, сімейні,

трудо́ві, господарські, адміністративні правовідносини, а також справи про адміністративні правопорушення та кримінальні провадження з метою примирення потерпілого з підозрюваним (обвинуваченим)).

Не відповідає принципу самовизначення і рівності прав сторін медіації частина 7 ст. 19 законопроекту «Про КТС» [3], відповідно до якої у разі, якщо сторони колективного трудового спору не можуть погодити кандидатуру трудового медіатора протягом 3 робочих днів, і цей строк не було продовжено спільним рішенням сторін, трудовий медіатор призначається НСПП за зверненням принаймні однієї із сторін колективного трудового спору. Відповідно до ч. 1 ст. 8 Закону про медіацію [5] сторони медіації самостійно обирають медіатора (медіаторів) та/або суб'єкта, що забезпечує проведення медіації. Таким чином, норма частини 7 статті 19 законопроекту «Про КТС» має бути змінена.

Є також проблемні питання у закріпленні в законопроекті «Про КТС» юридичної відповідальності за ухилення сторін від участі у примирних процедурах, у визначенні правового статусу медіатора у сфері трудових правовідносин тощо.

Ці та інші проблемні питання механізму застосування альтернативних способів вирішення колективних трудових спорів, зокрема, медіації у законопроекті «Про КТС» потребують подальшого висвітлення і обговорення з метою удосконалення правового регулювання.

## **Література:**

1. Про Національну стратегію у сфері прав людини: Указ Президента України від 24 березня 2021. № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>.

2. План дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на 2021—2023 роки: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 23 червня 2021 року. № 756-р. URL: [https://minjust.gov.ua/cat\\_497](https://minjust.gov.ua/cat_497).

3. Про колективні трудові спори: Проект Закону України. URL: <https://www.nspp.gov.ua/home/struktura-nspp-6>.

4. Альтернативні способи вирішення спорів : навч. посібн/ [М.Я.Білак. Ю.Д. Притика, О.М. Спектор, М.М. Хоменко] ; за заг. ред. Ю.Д. Притики. – Харків : Право, 2019. – 264 с. – С. 11.

5. Про медіацію: Закон України від 16.11.2021 року. № 1875-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text>.

***Кипич Інга Валеріївна,***

*кандидатка юридичних наук,*

*доцентка кафедри приватного та публічного права*

*Київський національний університет технологій та дизайну*

## **ПРАВОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ ТА ЗАКОНОДАВСТВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ АДАПТАЦІЇ**

У 2022р. розпочався новий етап у відносинах Києва і Брюсселя – Україна отримала статус кандидата на вступ до ЄС, який матеріалізував перспективи приєднання до євро-спільноти, сприяв подальшим реформам, став стимулом для влади і громадян країни, позитивним сигналом для європейських і світових інвесторів. Нині на порядку денному – адаптація національного законодавства до європейського правового простору, поглиблення інтеграції українського бізнесу до ринків ЄС, практичне запровадження «безвізів» у різних сферах, подальша секторальна інтеграція тощо. Сприятиме успішному просуванню України на європейському шляху реалізація базових реформ, передбачених Угодою про асоціацію, а також виконання пакета рекомендацій Єврокомісії, що є передумовою започаткування переговорів про вступ. Євроінтеграція України відбувається в умовах широкомасштабної російської інтервенції. Війна, розв'язана країною-агресором, з одного боку,

довела готовність українців захищати незалежність своєї країни, європейський шлях її розвитку, об'єднала українську націю і зміцнила громадську підтримку руху до ЄС. А з іншого – активізувала двосторонні процеси євроінтеграції, надала нової якості політики Брюсселя на українському напрямі, змусила переглянути підходи і пріоритети у сфері безпеки. Водночас війна, під час якої Україна зазнала колосальних людських та фінансово-економічних втрат, вплинула на характер просування до об'єднаної Європи, обумовила особливості «воєнної» євроінтеграції. Україна продовжує проєвропейські реформи, ухвалює важливі євроінтеграційні закони, поглиблює співробітництво з Брюсселем на різних напрямках. Загалом є підстави говорити про помітний прогрес, значні здобутки і зрушення на європейському шляху. Набуття статусу кандидата важливий, але не завершальний етап євроінтеграції. Тому, навіть в умовах війни, необхідно не збавляти темпів на шляху до ЄС, використовувати переваги нового статусу, здійснювати реформи, необхідні для набуття членства в ЄС і забезпечувати умови для повоєнного відновлення України за європейськими нормами і стандартами.

Проблеми адаптації законодавства, урахування міжнародного досвіду в правових системах відіграють провідну роль у досягненні відповідності українського законодавства до європейського права. Проте необхідно відмітити той факт, що при здійсненні адаптації законодавства України до права Європейського Союзу мають місце певні проблеми, що значно уповільнюють цей процес. Варто підкреслити, що факт ухвалення згідного з правом ЄС українського законодавства ще не означає належного функціонування цих правових механізмів. Створюючи національну державну правову систему у відповідності до європейських норм, необхідно проводити одночасно із адаптацією вже існуючих законів, приймаючи нові узгоджені із правовим

полем ЄС законодавчі акти. Беззаперечним є і те, що процес адаптації законодавства України вимагає злагодженої співпраці всіх гілок влади. Саме тому, говорячи про процес адаптації законодавства України до права Європейського Союзу необхідно охопити дуже велике коло питань, які будуть пов'язані як з правовою основою функціонування державної влади в Україні, так і з правовим підґрунтям прав і свобод людини, громадянина .

Неодмінною умовою успішної реалізації Україною своїх можливостей є її активне і повномасштабне входження до світового співтовариства. Долаючи кризові явища в суспільстві, з 2014 року даючи опір російським окупантам і торуючи свій непростий шлях у світ, Україна все ж таки у першу чергу спирається на свої фундаментальні загальнонаціональні інтереси, відповідно до яких визначаються засади, напрями, пріоритети та функції її зовнішньої політики [2]. Ключовим елементом успішної євроінтеграції України є досягнення певного рівня узгодженості українського законодавства із правовими нормами ЄС. Зближення законодавства України із сучасною європейською системою права забезпечить розвиток політичної, підприємницької, соціальної, культурної активності громадян України, економічний розвиток держави в рамках Євросоюзу і сприятиме поступовому зростанню добробуту громадян, приведенню його до рівня, що склався у державах-членах ЄС, а також створить необхідні передумови для отримання Україною статусу асоційованого члена ЄС, що є її головним зовнішньополітичним пріоритетом у середньостроковому вимірі.

У Концепції загально-державної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу визначено три етапи адаптації законодавства. На першому етапі перевага повинна надаватися: – розвитку відповідно до вимог, визначених у Декларації, що прийня-

та Європейською Радою на Копенгагенському саміті у червні 1993 р., правової системи в Україні, яка б сприяла досягненню стабільності у суспільстві, гарантувала верховенство права, права людини і забезпечувала функціонування ринкової економіки; – розвитку законодавства України за визначеними цією Концепцією або Міжвідомчою координаційною радою пріоритетними сферами у напрямі його поступового зближення із законодавством ЄС. На другому етапі процес адаптації законодавства зосереджується на таких завданнях: – перегляд законодавства України у сферах, визначених ч. 2 ст. 51 УПС, з метою забезпечення його приблизної відповідності законодавству ЄС; – правове забезпечення створення зони вільної торгівлі між Україною та ЄС і підготовка до асоційованого членства України в ЄС. Третій етап адаптації законодавства залежатиме від укладення Угоди про асоційоване членство України в ЄС та включатиме період підготовки розширеної програми гармонізації законодавства України із законодавством ЄС з метою забезпечення інтеграції України до спільного ринку ЄС. Необхідно також зазначити, що адаптація національного законодавства до європейських стандартів проводиться з метою: – забезпечення відповідності законодавства України зобов'язанням, що випливають з УПС, інших міжнародних договорів, що стосуються співробітництва України з ЄС; – розвитку національного законодавства у напрямі його зближення із законодавством ЄС та забезпечення високого рівня підготовки в Україні проектів актів законодавства; – створення правової бази для інтеграції України до ЄС [1].

В умовах адаптації правової системи України до права Європейського Союзу серцевиною соціалізації має стати пізнання закономірностей національного державо- і правотворення, причин перервності державного будівництва при безперервності еволюції вітчизняного права, розуміння

процесу природно-історичного вдосконалення правових форм переважно на національному ґрунті

Проведений комплексний юридичний та економічний аналіз виконання Україною її зобов'язань згідно Угоди про партнерство та співпрацю засвідчує серйозні неузгодженості, протиріччя і порушення між прийнятими нормативно-правовими актами та стандартами і нормами права ЄС. Процес гармонізації українського законодавства з системою права ЄС уповільнюється об'єктивною різницею історичного та соціокультурного розвитку правових систем, діючою кадровою політикою та ще достатньо не досконалою бюрократичною системою в Україні і звісно найголовніший фактор це військова агресія рф. [3]. Так звана європеребудова в наших думках покликана змінити цей стан, адже перед адаптацією правової системи до європейських норм необхідно, перш за все, адаптувати власну ментальність до нових реалій України та Європи.

### **Література:**

1. Концепція адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : постанова Кабінету Міністрів України № 1496 : прийнята 21.08.2002 р. // Офіційний вісник України. – 2002. – № 33. – С. 168. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/228-IV#Text>
2. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики України : Закон України : прийнятий 01.07.2010 р. № 2411-17 // Голос України. – 20.07.2010. – № 132.
3. Угода про партнерство та співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами 16 червня 1994 р. – К. : Представництво Європейської Комісії в Україні, 1997. – С. 27.



***Козаченко Анатолій Іванович,***  
*доктор юридичних наук, доцент,  
завідувач кафедри теоретико-правових дисциплін  
Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **СИСТЕМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЗА ПРОЄКТОМ ОСНОВНОГО ДЕРЖАВНОГО ЗАКОНУ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1920 РОКУ**

Передбачена проєктом Основного державного закону Української Народної Республіки (далі – Конституція УНР) 1920 р. система місцевого самоврядування є важливою складовою розвитку вітчизняного конституціоналізму за доби Української революції 1917-1920 рр. Вітчизняними науковцями розглядалися окремі питання конституційного закріплення місцевого самоврядування УНР. До зазначеної проблеми зверталися В. Верстюк, В. Гончаренко, В. Єрмолаєв, О. Копиленко, М. Мірошніченко, О. Мироненко, В. Румянцев.

Україна має багатовіковий історичний досвід організації самоврядування Запорізької Січі та міського самоврядування на основі магдебурзького права. На території Українських губерній із 1865 р. діяло земське самоврядування, а у 1871 р. було запроваджено міське самоврядування. Фундаментальні положення щодо демократичних принципів діяльності місцевого самоврядування наприкінці XIX ст. сформулював засновник новітнього вітчизняного конституціоналізму М. Драгоманов. Конституційні ідеї М. Драгоманова набули розвитку у працях М. Грушевського. У 1917-1918 рр. він розробив засади теорії

демократичної, соціальної, правової держави, яка спирається на національно-персональну автономію та місцеве самоврядування [1, с. 180-181]. Але серед національних політичних партій та громадських організацій не сформувався консолідований підхід щодо запровадження в Україні нової системи місцевого самоврядування. Так, зокрема, серед лідерів Української Центральної Ради (далі – УЦР) виникла дискусія стосовно того, чи підтримувати реформовані Тимчасовим урядом Росії земства, чи запровадити власну систему місцевого самоврядування.

Директорія УНР не визнала себе правонаступницею УЦР. Однак у процесі конституювання нової організації державної влади вона у значній мірі спиралася на державотворчий досвід УЦР і, зокрема, проекти Конституцій УНР 1917 та 1918 рр. 30 серпня 1920 р. Рада Міністрів створила урядову комісію у для розробки проекту Конституції УНР. Але за складних військово-політичних умов уряд С. Петлюри не зміг санкціонувати та ввести у дію підготовлений комісією Основний державний закон Української Народної Республіки [2, с. 60].

Основні положення розділу I «Українська Держава», що закріплював основи державного устрою УНР, свідчать про етнографічний принцип адміністративно-територіального поділу України. За артикулом 4 територія України мала складатися із 10 земель: Київщини, Волині, Поділля, Херсонщини, Таврії, Катеринославщини, Полтавщини, Чернігівщини, Харківщини та Слобожанщини [3, с. 95]. Згідно арт. 5 землі могли претендувати на автономний державно-правовий статус у складі УНР. Як це передбачалося Законом УНР «Про адміністративно-територіальний поділ України» 1918 р. міста Київ, Харків та Одеса отримували особливий статус [3, с. 95].

Діяльність місцевого самоврядування врегульовував розділ VII проекту Основного державного закону УНР

1920 р. – «Самоврядування». Арт. 133 встановлював функціонування місцевого самоврядування у таких адміністративно-територіальних одиницях: громада, волость, повіт, містечко і місто [3, с. 115]. Окрім цього, зазначений артикул згадує «вищі одиниці самоврядування», але не називає їх, хоча арт. 4 до них відносив землі. Керуючись арт. 134, органи місцевого самоврядування громад, волостей, містечок і міст повинні були формуватися за виборчою системою, аналогічною тій, за якою обиралася Державна Рада – парламент УНР, але з урахуванням цензу осілості [3, с. 115]. На підставі арт. 3 Державна Рада обиралася шляхом загальних, рівних, прямих виборів таємним голосуванням за пропорційною виборчою системою [3, с. 95]. Органи місцевого самоврядування повітів та «вищих одиниць самоврядування» повинні були обиратися за пропорційною виборчою системою шляхом непрямих виборів громадами, волостями, містечками і містами.

Проект Конституції УНР 1920 р. не допускав підпорядкування органів місцевого самоврядування по вертикалі, а також проголошував автономію самоврядування у стосунках із місцевою адміністрацією. Але згідно арт. 135 місцеве самоврядування мусило виконувати розпорядження державної адміністрації. Обсяг повноважень місцевого самоврядування арт. 133 встановлював наступним чином: «вирішення питань про місцеві добра і потреби в межах своєї території» [3, с. 115]. Органи місцевого самоврядування мали право встановлювати «податки та повинності, що є необхідними для їх урядування» [3, с. 115]. Керуючись арт. 131 органи місцевого самоврядування могли захищати порушені права у Найвищому Адміністративному Суді. У арт. 133 проекту Конституції УНР 1920 р. зазначалося, що детально діяльність місцевого самоврядування буде врегульовано окремим законом [3, с. 114-115].

Отже, проєкт Основного державного закону УНР 1920 р. спирався на такі демократичні принципи місцевого самоврядування як децентралізація, законність, колегіальність, виборність, організаційна та матеріально-фінансова самостійність у межах визначених повноважень, поєднання державних і місцевих інтересів, державна підтримка місцевого самоврядування. Конституція УНР 1920 р. встановлювала чотирирівневу систему місцевого самоврядування та дворівневу систему муніципального самоврядування. Формування органів самоврядування здійснювалося шляхом демократичних виборів за пропорційною виборчою системою. Керуючись принципом децентралізації, органи місцевого самоврядування отримували всю повноту влади на місцях. Конституція УНР 1920 р. передбачала судові гарантії діяльності місцевого самоврядування. Водночас Основний державний закон УНР 1920 р. містив окремі прогалини щодо врегулювання місцевого самоврядування. Так, зокрема, він не унормовував статус місцевих рад як розпорядчих органів та управ – виконавчих органів самоврядування. Конституція УНР 1920 р. не встановлювала термін повноважень депутатів місцевих рад, не врегульовувала розподіл повноважень між органами самоврядування. Проте такі прогалини пояснюються тим, що детальніше діяльність місцевого самоврядування повинен був закріпити спеціальний закон.

### Література:

1. Мірошниченко М.І., Мірошниченко В.І. Історія вчень про державу і право: Навчальний посібник. Київ: Атіка, 2001. 224 с.
2. Козаченко А.І. Система місцевого самоврядування Української Народної Республіки за проєктами конституцій 1917, 1918 та 1920 років: джерела, основні риси та історичне значення. Право України. 2018. № 4. С. 51-64.
3. Слюсаренко А.Г., Томенко М.В. Історія української конституції. Київ: «Знання», 1993. 192 с.

***Куцел Світлана Вікторівна,***  
*доктор філософських наук, професор,  
професор кафедри теоретико-правових дисциплін  
Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **DIGITALIZATION: ПРАВОВІ АСПЕКТИ**

Інтелектуальний дискурс ХХІ століття характеризується активним обговоренням теми цифровізації (digitalization) та її похідних – цифрова цивілізація, цифрове суспільство, цифрова трансформація та цифрові технології, цифрова людина, цифрові навички та цифровий інтелект тощо.

Спектр новоутворених понять достатньо широкий, активно обговорюється та досліджується представниками різних напрямків гуманітарного дискурсу. Найбільш активно обговорюються проблеми цифровізації економіки, педагогіки та правові аспекти цифровізації.

Традиційно цифровізація визначається як впровадження цифрових технологій в усі сфери життя, забезпечує широкий спектр можливостей для створення багатьох сучасних технологій («цифрових технологій») через використання в них цифрового подання інформації.

І.Якушко наголошує на процесуальності цифровізації та пропонує таке визначення: «цифровізація – це процес, який пов’язаний з активним створенням, використанням, удосконаленням інформаційно-комунікаційних технологій»[1, с.77]. Саме інформаційно-комунікативні технології, підсилені технологіями штучного інтелекту, машинного навчання, наявністю практично необмежених баз даних, що забезпечують доступ до інформації широкому колу споживачів є суттєвими характеристиками цифровізації.

Правовий дискурс цифровізації репрезентує проблематику цифрових прав людини, цифрової держави, цифрового громадянства, цифрової нерівності, правового забезпечення цифрової трансформації та ін.

Зупинимось більш детально на проблематиці цифрових прав людини, оскільки «цифрова трансформація здійснює безпосередній вплив на реалізацію фундаментальних прав людини, сприяє появі нових прав людини і громадянина як учасника глобального інформаційного та цифрового простору» [2, с.19], це особливо актуально тому, що наслідком цифровізації стає створення нового образу суспільства – цифрового суспільства, де генеруються цифрові права людини, оскільки фізична реальність маргіналізується, змінюються форми соціалізації, трансформуються традиційні норми та цінності.

«Цифрові права людини – це окрема група прав людини, які пов'язані з використанням та/або реалізуються в мережі Інтернет за допомогою спеціальних пристроїв (комп'ютерів, смартфонів тощо)» [3, с.59]. До цифрових прав належать: право на доступ до інформації; право на доступ до інформаційних платформ і технологій; право на захист персональних даних (особистих і біометричних); право на свободу зібрань та об'єднань онлайн; право на свободу та особисту безпеку онлайн; право на цифрове самовизначення, або право відключатися від онлайн, або бути забутим в онлайн; право на цифрову освіту та доступ до цифрових знань; можливість реалізації особистих, соціальних, економічних, політичних і культурних прав на основі нових технологічних платформ.

Цифрові права забезпечують користувачу Інтернет-ресурсів можливість використання цифрових пристроїв для отримання інформації, просування товарів та послуг, комунікації, навчання тощо.

## Література:

1. Якушко І. Сутність та особливості цифрової трансформації. *Проблеми і перспективи економіки та управління*. 2022. Вип. 4(28). с. 75-82.
2. Петришин О.В., Гиляка О.С. Права людини в цифрову епоху: виклики, загрози та перспективи. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 28. № 1. 2021. С.17-35.
3. Братасюк О.Б., Ментух Н.Ф. Поняття та класифікація цифрових прав в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 10. С.58-61.

**Любченко Маріанна Іванівна,**

*кандидатка юридичних,*

*доцентка кафедри теоретико-правових дисциплін*

*Полтавського юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ЕМОЦІЙНИЙ ІНТЕЛЕКТ ЯК НЕВІД'ЄМНА НАВИЧКА МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА**

Якість надання вищої юридичної освіти має вагоме значення для розвитку будь якої сучасної демократичної, правової держави. Адже саме юристи покликані забезпечувати й охороняти основні правові цінності сучасності, такі як права людини, верховенство права, демократію та ін.

Вища освіта в Україні у ХХІ ст. має відповідати основним характеристикам суспільства майбутнього. Її модернізація потребує врахування загальних тенденцій розвитку систем вищої освіти у контексті глобалізаційних і євроінтеграційних процесів [1, с. 20]. Також важливо враховувати розвиток сучасних технологій і майбутні зміни в професіях, пов'язані із цим. Так, згідно із дослідженням «Майбутнє робочих місць» від Всесвітнього економічного форуму, очікується, що до 2025 року люди та машини виконуватимуть приблизно однаковий обсяг роботи [2]. По-

ловина найманих працівників до 2025 року матимуть потребу у вивченні нових ключових умінь та навичок для того, щоб бути готовими до майбутнього [3].

У тому ж звіті Світового економічного форуму зазначається, що із розвитком штучного інтелекту вкрай важливо розвивати м'які навички, оскільки штучний інтелект ніколи не замінить те, що робить нас людьми. Мова йде про емоційний інтелект, комунікативні навички, лідерські здібності, уміння працювати в команді тощо [3].

Слід зазначити, що традиційно система освіти концентрується на отриманні раціональних знань, умінь та навичок, ігноруючи емоційну складову. Доцільно згадати слова американського психолога Маршалла Розенберга: «За двадцять один рік я пройшов повний цикл навчання в американських навчальних закладах усіх рівнів, і за весь цей час ніхто ніколи не спитав, що я відчуваю. Емоції й почуття просто не беруться до уваги. Цінується передусім «правильне мислення» - в тому сенсі, який в ці слова вкладають люди, які володіють владою і статусом. Нас вчать «підкорюватись іншим», а не знаходитись в контакті із самим собою» [5, с. 63].

Що таке емоційний інтелект і чому майбутнім юристам варто його розвивати? Термін «Емоційний інтелект» був уперше запропонований Джоном Маєром та Пітером Селовеєм у 1990 році, і популяризований Деніелом Гоулманом. Емоційний інтелект – це здатність розуміти і розпізнавати свої і чужі емоції. І, що найважливіше, – вміння керувати емоціями, і впливати на свою поведінку та поведінку інших людей. Девід Гоулман виокремлює такі складові емоційного інтелекту як самосвідомість, самоконтроль, самомотивація, соціальні навички та емпатія[4, с. 21]. Це навичка, яку можна й потрібно розвивати у будь якому віці. Адже вона впливає на здатність ефективно передавати й сприймати інформацію, здатність приймати ефективні



рішення, якісно навчатися й запам'ятовувати матеріал, працювати в умовах конфліктних і стресових ситуацій, управляти командою та ін.

В. І. Манукян у своїй книзі «Лівоведення: чому юрист не танцює твіст» пише, що сьогодні здатностей лівої півкулі мозку, яка відповідає за мовлення, логіку, аналітичне мислення, послідовну обробку інформації вже недостатньо, адже ці уміння доступні роботам. Важливо розвивати ті навички, які штучний інтелект не зможе замінити: креативність, уяву, ініціативність, лідерські здібності, за що відповідає права півкуля мозку [6, с. 171]. Автор пише, що хоч сама думка про те, що замість розуму юристам доведеться «вмикати» душу, емоції, може здатися жахливою, але важливо розуміти, що не «замість», а «разом» - душа і розум мають працювати в одній упряжці [6, с. 385].

Згідно з результатами багатьох досліджень, проведених у США, адвокатська практика займає перше місце по алкоголізації й депресивності; кожен четвертий юрист страждає від того чи іншого виду депресії. І це при тому, що адвокат – одна з найбільш високооплачуваних вільних професій в США [6, с. 25]. Психологи й медики, відповідаючи на питання про причини такого високого рівня депресій, алкоголізму й суїцидів серед юристів, називають передусім особливості професії – напруженість праці, ненормований робочий день, обробка величезних масивів інформації, конфліктність, високі ставки та інші фактори. Це підтверджує важливість опанування навичками емоційного інтелекту майбутніми юристами.

Юридична освіта має включати також підготовку здобувачів до емоційних аспектів юридичної практики. Ми підводимо наших студентів, якщо не готуємо їх до впливу їх емоційного життя, а також емоційного життя їх клієнтів на юридичну практику. Юридична освіта має культивувати емоційний інтелект [7, с. 1174].

Для професій, в основі яких лежить робота з людьми, до яких належить і юриспруденція – це обов’язкова навичка, тому закладам вищої освіти варто включати відповідні дисципліни у програми навчання здобувачів освіти.

### **Література:**

1. В. Комаров. Вища юридична освіта України: нові виміри. *Право України*. 2017. № 10. С. 20-37.
2. The Future of Jobs Report 2020. URL: Infographics - The Future of Jobs Report 2020. World Economic Forum (weforum.org) (дата звернення: 19.10.2023).
3. 10 Essential Skills Proof Organization according to the World Economic Forum. 2020. URL: <https://lepaya.com/en/top-10-skills-of-the-future/#10-skills-of-2025> (дата звернення: 19.10.2023).
4. Д. Гоулман. Емоційний інтелект / пер. з англ. С.-Л. Гумецької. Х.: Віват, 2020. 512 с.
5. М. Розенберг. Ненасильственное общение: Язык жизни / пер. с англ. И. Серебряевой. К.: ООО Издательство «София». 2022. 288 с.
6. В. Манукян. Левоведение. Почему юрист не танцует твист? Профессиональный портрет юриста в литературно-правовом интерьере / Х: Право. 2017. 392 с.
7. Majorie A. Silver. Emotional Intelligence and Legal Education / Digital Commons. Touro Law Center. Scholarly works 1999. P. 1172-1203.

### ***Любченко Олексій Олександрович,***

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного,  
адміністративного, екологічного та трудового права*

*Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ПРЕДСТАВНИЦЬКА ДЕМОКРАТІЯ В ЗАХІДНІЙ КУЛЬТУРІ ТА УХВАЛЕННЯ РІШЕНЬ ВИЩИМИ КОЛЕГІАЛЬНИМИ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ**

Виникнення представницької форми демократії у відповідь на необхідність технічно адаптувати принципи де-

мократії до змінених географічними і демографічними умовами національних або федеративних держав було висунуто Ш. Л. Монтеск'є, Дж. Медісоном і Дж. Ст. Міллем [1]. За Р. Далем, представництво, спочатку не будучи демократичним утворенням, стало важливим елементом сучасної демократії. Представництво є необхідним результатом застосування принципу рівності всіх громадян перед сучасними політичними системами. Ми поділяємо позицію Р. Даля, який стверджує: політики і мислителі в XVII-XVIII століттях, що надали форми інститутам ліберальної демократії національної держави, чудово розуміли, що для того, щоб застосувати логіку політичної рівності в змінених історичних умовах свого часу, необхідно трансформувати пряму демократію в демократію представницьку [1; 2].

Представники плюралістичної теорії демократії наполягають на виконанні парламентом заміщуючої функції, яка вимагає професійної спеціалізації та інтересів, характерних для політиків, які утворюють диференційований політичний клас [2]. Так, Х. Ортега-і-Гассет відзначав, що у всіх сферах суспільного життя є обов'язки і заняття особливого роду, і здібностей вони вимагають теж особливих [3].

Надмірно людні зібрання в будь-якому випадку виявляються нездатними обговорювати складні політичні проблеми і виносити раціональні, впорядковані та своєчасні рішення. Тому, замість того щоб безпосередньо брати участь у роботі дорадчих органів, населення неминує здійснює обрання, довіряючи невеликому числу народних «представників» обов'язок засідати в обраному парламенті [4].

На переконання Г. Кельзена: «Головний критерій демократії полягає в тому, що влада уряду знаходиться в руках народу. У прямій демократії виборів взагалі не існує.

Якщо народ не може здійснювати цю владу безпосередньо або не здійснює її, люди можуть за допомогою вільних виборів делегувати її представникам і таким чином, замість того щоб самим керувати собою, створити уряд» [5, с. 84].

Радикально-демократична ідея правління народом, здійснюваного самим же народом, здавалася Н. Боббіо ретроградною і антидемократичною утопією, якщо ця ідея означає те, що політичні справи ввіряють любителям, які не отримують оплати і працюючим у свій вільний час, а не посадовим особам держави, які отримують платню за виконання покладених на них обов'язків [6, с. 109].

Сьогодні західна політична теорія виявляє прогресуючу нездатність упоратися з масштабними трансформаціями, спричиненими інформаційною революцією в основних підсистемах індустріальних суспільств [4]. У світлі цього Г. Саймон акцентував, що дефіцитним ресурсом стає навіть час: рішення приймаються у ситуаціях постійної надзвичайності [4; 7; 8].

Поділ праці та спеціалізація набуває більш вагомого значення у сучасних умовах. Так, зокрема Д. Дзолу був переконаний, що представницькі функції виконуються в процесах поділу праці та функціональної диференціації, які настільки характерні для сучасних суспільств [4].

Тим часом «теоретичний» суб'єкт демократичного суспільства, середній, пересічний громадянин, рішення якого повинні визначатися не стільки компетентністю, скільки особистим досвідом і особистими уподобаннями, стає все більш маргінальною фігурою. «Тому хіба немає ніякого протиріччя у вимозі більшої і більшої демократії в суспільстві, яке все більше визначається технологією?» – логічно запитував Н. Боббіо. Така вимога може бути задоволена лише розширенням можливості участі в прийнятті рішень для тих, хто не компетентний приймати рішення, резюму-

вав автор [6, с. 28 - 31]. Разом із тим, громадян задовольняє переривчастий виборчий суверенітет, так звана невидима демократія, але вони не бажають, щоб керівники поводитися як представники своєї партії [9, с. 267].

Отже, багатоманітність точок зору у літературі щодо неперервності розвитку демократичної традиції в західній культурі та їх аргументованість, на наше переконання, свідчить про доцільність використання зазначеного підходу у межах подальшого дослідження ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади. Водночас описана об'єктивна обумовленість та вага інституцій представництва у сучасних суспільствах спонукає нас до більш глибокого їх вивчення.

Цілий перелік вчених ХХ ст. запропонували теорії демократії, які були визначені (передусім їх критиками) як елітистські. Наприклад П. Бахрах об'єднує під назвою «демократичний елітизм» теорії демократії, запропоновані Й. Шумпетером, Р. Далем та Дж. Сарторі [10, с. 1124; 2]. Водночас Д. Дзоло об'єднує роботи перерахованих вище авторів та Н. Полсбі, В. Корнхаузера, Р. Арона, Р. Дарендорфа під назвою «неокласична парадигма» плюралістичної демократії [4]. Усі зазначені теорії використовують термін «демократія» для позначення політичних систем, які існують у Великобританії, Сполучених Штатах і Франції, тобто правліннь, які Б. Манен відносить до представницьких. Ці теорії були названі елітистські не тому, що в них підкреслювалося якісну перевагу представників над тими, кого вони представляють, а тому, що в них виділяється ще одна достатньо істотна різниця між представницьким правлінням і правлінням народу [9, с. 204]. Раніше не без підстав зазначалося, що епітет «елітистський» не цілком підходить до цих теорій, що він помилково пов'язує їх з очевидно елітистськими концепціями, наприклад, Г. Моска і В. Парето, і, нарешті, що цей термін відноситься

скоріше до політичної полеміки, ніж до наукового аналізу [12, с. 157]. Разом із тим зрозуміло, чому багато вчених назвали визначення демократії Й. Шумпетером елітистським. Й. Шумпетер пропонує визначати демократію (або представницьке правління) як «інституційний устрій для прийняття політичних рішень, в якому індивіди набувають владу приймати рішення шляхом конкурентної боротьби за голоси виборців» [2]. Прихильники правління народу вважають недемократичною концепцію, яка зводить представницьку демократію до змагання за голоси [11].

У цьому світлі акцентується увага на важливому питанні: чи встановлюють представницькі інститути будь-який зв'язок між рішеннями тих, хто править, і побажаннями електорату щодо конкретної політики? Пам'ятаємо, що засновники представницького правління не збиралися створювати систему, в якій би правила воля народу, але вони не хотіли і того, щоб рішення представників не мали ніякого відношення до бажань виборців. Дж. Медісон, зокрема, описував республіканське, або представницьке, правління як систему, в якій «суспільні погляди більш піднесені і ширші, бо просіваються обраним органом громадян» [13]. Таким чином, утверджувався або передбачався певний зв'язок між уподобаннями людей і рішеннями представників. Отже, мова йшла про необхідність досягнення певного компромісу. Фактично були дотримані умови, коли у представницькому правлінні не має правити воля народу, водночас рішення представників повинні мати певний зв'язок із побажаннями електорату.

На думку Д. Гелда, визначення, запропоноване Й. Шумпетером, «представляє цікаву суміш теорій, які об'єднують елементи широкого кола абсолютно різних моделей» [14, с. 171]. У Р. Даля і в ще більшій мірі в Р. Арона і Дж. Сарторі демократія ототожнювалася з абсолютно необхідною функцією «представництва», яку пок-

ликані виконувати політичні еліти, що конкурують одна з одною [15, с. 133; 16, с. 16; 12, с. 131]. Водночас Р. Даль стверджував, що демократія є «правлінням меншин», яке принципово відрізняється від правління (однієї) меншини [15, с. 133].

Як і Й. Шумпетер, Н. Боббіо бачив визначальну рису демократичного правління не у відсутності політичних еліт, а в наявності кількох конкуруючих одна з одною еліт [17, с. 111]. І, як свідчить його неприйняття висунутого Ж.- Ж. Руссо ідеалу «тотального громадянина» і «фетиша» прямої демократії, він також вважає, що демократія необов'язково передбачає широку участь громадян у процесах прийняття рішень, хоча і не виключає можливість такої участі. На думку Н. Боббіо, демократія не вимагає і «представництва» громадян в строгому сенсі цього слова [6, с. 181].

Цікавим є твердження про те, що участь максимальної можливої кількості громадян у процесі прийняття рішень само собою становить благо. Як вважав також Дж. Ст. Мілль і продовжує вважати К. Пейтмен [18, с. 22 - 44], причина цього полягає в тому, що політична участь робить благотворний в освітньому відношенні вплив на учасників політичного процесу.

Очевидно, широка участь громадян у процесі прийняття рішень легко може привести до вибухоподібного збільшення часу, необхідного для прийняття політичних рішень, і може породити форми функціональної інертності та «інфляції» влади [19]. Цей процес може до небезпечно низьких рівнів скоротити інформацію, доступну особам, які беруть участь у прийнятті рішень, тим самим скорочуючи їх компетентність і відповідальність, а також привносячи взаємозалежності протилежних і розсіяних прав вето, що паралізують [20].

Таким чином, замість того щоб збільшувати легітимність, якою користується політична система і яка залучає великі маси в процеси політичної соціалізації та самоосвіти, спроба домогтися надмірної демократичної участі може викликати широке розчарування і падіння політичної мотивації [4]. І те й інше виникає в результаті незадоволеності виснаженістю процесом прийняття рішень [21, с. 39].

До речі, Р. Даль також вважає, що демократія не призводить до широкої участі громадян у процесі прийняття рішення [22, с. 7].

Найбільш виправданим у цьому відношенні видається залучення максимальної можливої кількості громадян у процеси прийняття рішень у виключних випадках із особливо важливих питань. Так, наприклад, у цьому світлі можна розглядати ускладнений порядок внесення змін до розділів I, III, XIII Конституції України, що потребує подальшого затвердження відповідних питань на всеукраїнському референдумі [23, с. 1078 - 1080]. В інших випадках більш раціонально вести мову про гарантування можливості брати участь у прийнятті рішення усім громадянам, які цього бажають. Зокрема, мова може йти про участь в обговоренні законопроектів, діяльність різних інститутів громадянського суспільства, тощо.

Отже, позиція щодо неперервності розвитку демократичної традиції в західній культурі та особливої уваги до питань ухвалення рішень вищими колегіальними органами державної влади в умовах представництва є цілком аргументованою.

## Література:

1. Dahl R. A. Democracy and Its Critics. 1989. 397 p. URL: <https://oceanofpdf.com/authors/robert-a-dahl/pdf-democracy-and-its-critics-download/?id=001825964837>.
2. Schumpeter J. A. Capitalism, Socialism and Democracy. 2003. 437 p. URL: <https://oceanofpdf.com/authors/joseph-a-schumpeter/pdf->



capitalism-socialism-and-democracy-download-91991267094/?id=001261503951.

3. Jose Ortega y Gasset. *The Revolt of the Masses*. 1930. 146 p. URL: [https://monoskop.org/images/b/bd/Ortega\\_y\\_Gasset\\_Jose\\_The\\_Revolt\\_of\\_the\\_Masses.pdf](https://monoskop.org/images/b/bd/Ortega_y_Gasset_Jose_The_Revolt_of_the_Masses.pdf)

4. Zolo D. *Democracy and Complexity: A Realist Approach*. 1992. 202 p. URL: [https://books.google.com.ua/books/about/Democracy\\_and\\_Complexity.html?id=WCLli2pzXbQC&redir](https://books.google.com.ua/books/about/Democracy_and_Complexity.html?id=WCLli2pzXbQC&redir).

5. Kelsen H. *Foundations of Democracy*. 1955. 100 p.

6. Bobbio N. *Quale socialismo? = Which Socialism and Democracy / engl. transl. 1st ed.* New York : Polity, 1991. 248 p.

7. Gobet F. *Herbert Simon's Decision-Making Approach: Investigation of Cognitive Processes in Experts*, p. 23, 24, 27. URL: <http://core.ac.uk/download/pdf/337404.pdf>

8. Simon H. *Bounded Rationality*. McGuire C. B., Radner R. *Decision and Organization*. Amsterdam : Northg Holland, 1971.

9. Розанвалон П. Демократична легітимність: безсторонність, рефлексивність, наближеність / пер. з фр. Є. Т. Марічев. Київ : Києво-Могилян. акад. 2009. 286 с.

10. Bachrach P. *The Theory of Democratic Elitism: A Critique*. *American Political Science Review*. 1967. Vol. 61, is. 4. P. 1124–1125.

11. Manin B. *The Principles of Representative Government*. 1997. 262 p. URL: [https://books.google.com.ua/books/about/The\\_Principles\\_of\\_Representative\\_Governm.html?id=GhAJ2x2coEoC&redir\\_esc=y](https://books.google.com.ua/books/about/The_Principles_of_Representative_Governm.html?id=GhAJ2x2coEoC&redir_esc=y).

12. Sartori G. *The Theory of Democracy Revisited : 2 vols*. Chatham : Chatham House Publishers, 1987. Vol. 1. 321 p.

13. *The Federalist Papers*. Alexander Hamilton, John Jay, James Madison. URL: <https://guides.loc.gov/federalist-papers/full-text>

14. Held D. *Models of Democracy*. 3rd edn. Cambridge : Polity Press, 2006. h. 1. 408 p. (Classical Democracy).

15. Dahl R. A. *Preface to Democratic Theory*. Chicago : University of Chicago Press, 1956. 200 p.

16. Aron R. *Social Structure and the Ruling Class*. *British Journal of Sociology*. 1950. Vol. 1. № 1. P. 1–16.

17. Боббіо Н. Майбутнє демократії. Демократія : антологія / упоряд. О. Проценко. Київ : Смолоскип. 2005. С. 105–119.

18. Pateman C. *Participation and Democratic Theory*. Cambridge : Cambridge University Press, 1970. 122 p.

19. Luhmann N. *Macht*. 1988. 166 p. URL: <https://archive.org/details/macht0000luhm/page/n3/mode/2up>.

20. Offe C, Preuss U. K. *Democratic Institutions and Moral Resources*. Offe C. *Liberales Demokratie und soziale Macht*. 1991. P. 139–165. URL: [https://www.researchgate.net/publication/335097748\\_Democratic\\_Institutions\\_and\\_Moral\\_Resources\\_1991](https://www.researchgate.net/publication/335097748_Democratic_Institutions_and_Moral_Resources_1991).

21. Luhmann N. Politische Planung. 4 auf. Wiesbaden : Springer Fachmedien, 2007. 256 p.

22. Dahl R. Hierarchy, Democracy, and Bargaining in Politics and Economics / Eulau H. (ed.). Political Behaviour. Glencoe (111.): The Free Press. 1956.

23. Яковюк І. В. Коментар до ст. 156 Конституції України. Конституція України : наук.-практ. комент. / Нац. акад. прав. наук України; редкол.: В. Я. Тацій [та ін.]. 2-ге вид., переробл. і допов. Харків, 2012. С. 1078–1080.

***Паламарчук Дмитро Валерійович,***  
*аспірант*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ВИНА І УМИСЕЛ В АСПЕКТІ ПОДАТКОВИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ**

Відповідно до п. 109.1 ст. 109 Податкового кодексу України (надалі – «ПКУ») передбачено склад податкового правопорушення для притягнення до відповідальності. П. 112.2 ст. 112 ПКУ встановлює, що особа вважається винною у вчиненні правопорушення, якщо буде встановлено, що вона мала можливість для дотримання правил та норм, за порушення яких цим Кодексом передбачена відповідальність, проте не вжила достатніх заходів щодо їх дотримання [1].

В кримінальному праві, вина визначається як психічне ставлення до протиправного діяння і поділяється на умисел та необережність, встановлюючи кримінальну відповідальність (ст. 23 Кримінального кодексу України) [2]. У цивільному праві вина визначається як дія, або бездіяльність у порушенні зобов'язання, яке призвело до порушення цивільних прав (ст. 614 Цивільного кодексу України). Вина грає важливу роль у встановленні відповідальності в

обох цих правових галузях, хоча призначення цієї відповідальності відрізняється [3].

Звернемо увагу на те, що податкове законодавство не враховує психічний стан особи при визначенні вини та окреслює його лише за зовнішніми ознаками порушення як «наявність можливості» виконання власного обов'язку. Іншими словами, факт вини це доведені обставини наявності можливості у платника щодо виконання свого податкового обов'язку не беручи до уваги волю суб'єкта. Так само законодавцем не передбачено поділ умислу на прямий, непрямий і необережність [4, с. 50]. Наприклад, платник несвоєчасно сплатив податок через те, що відправив гроші на закритий рахунок, і ці кошти були перенаправленні на наступний день. В цій ситуації автоматично фіксується факт вини, адже платник не виконав свій податковий обов'язок.

Найбільше дискусій викликає проблематика субінституту умислу в податковому законодавстві. Умисел – це існування доведених контролюючим органом обставин, які свідчать, що платник податків удавано, цілеспрямовано створив умови, які не можуть мати іншої мети, крім як невиконання або неналежне виконання вимог, установлених ПКУ (п. 109.1 ст. 109 ПКУ) [1]. Водночас зауважимо, що лише факт знання платником податків про зміст законодавчих норм і розуміння необхідності їх дотримання не може сам по собі свідчити про умисність дій платника, а лише про наявність вини. Під умислом слід розуміти свідому та цілеспрямовану поведінку платника, яка виражає його волевиявлення. Наведена теза підтверджується постановою Шостого апеляційного адміністративного суду від 21.09.2022 р. [5]. Згідно з позицією Верховного суду яка викладена у постанові від 05.10.2023 р. в справі № 520/14773/21 особа вважається такою, що умисно допустила порушення податкової дисципліни, якщо буде встанов-

лено, що вона мала можливість для дотримання правил та норм, за порушення яких ПКУ передбачена відповідальність, проте не вжила достатніх заходів щодо їх дотримання [6].

З цього визначено, що умисел в податковому праві не обмежується лише ставленням особи до свого вчинку, і, отже, усвідомлене розуміння платником податків свого податкового обов'язку не означає автоматичну усвідомлену умисність порушення цього обов'язку. Умисел в податковому правопорушенні передбачає додаткову дію, або очевидну бездіяльність платника податків (очевидна бездіяльність може проявлятися у формі вчинення повторних правопорушень щодо несвоєчасної сплати податку), спрямовану на створення умов, що спрямовані на невиконання вимог закону [7]. Зазначені норми і судова практика вказують на відхід від «стандартного» розуміння вини і те, що в податковому правопорушенні вина розглядається як форма поведінки порушника, яка відрізняється від трактування поняття вини в інших галузях права. В кримінальному праві вина визначається як внутрішнє ставлення особи до незаконного діяння, де важливо, чи осмислювала особа природу свого вчинку та його можливі наслідки.

У випадку податкового правопорушення наявність вини, як правило, встановлюється за зовнішніми ознаками самого порушення і не вимагає аналізу внутрішнього ставлення особи до цього діяння. Отже, на наш погляд, є підстави стверджувати, що в податковому праві вина є не суб'єктивною, а об'єктивною складовою правопорушення. Ми погоджуємось з тим, що додавання інституту умислу в тій формі в якій він зараз існує позитивно вплине на практичний аспект питання і дозволить більш індивідуально підходити до кожної справи. Але у податковому праві зазначений підхід має суттєву специфіку, як мінімум через відходження від класичної юридичної концепції вини та її

форм. З точки зору теорії і законотворчості, було б більш коректно прибрати термін умислу, а залишити лише його ознаки. Бо виходить так, що ми описуємо об'єктивну сторону терміном, що завжди був притаманний суб'єктивній стороні правопорушення.

### **Література:**

1. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI. Голос України від 04.12.2010 р. № 229, 229-230.

2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 2001. №25-26. Ст.131.

3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Голос України від 12.03.2003 р. № 45.

4. Кобильнік Д.А. Суб'єктивна сторона податкового правопорушення: до питання визначення. Держава та регіони. Серія «Право». 2020. Т. 2, № 3. С. 49–54.

5. Постанова Шостого апеляційного адміністративного суду від 21.09.2022, по справі № 320/2313/21 URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/73420706> (дата звернення: 29.10.2023).

6. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 05.10.2023, по справі № 520/14773/21 URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114097638> (дата звернення: 30.10.2023).

7. Поляничко А. Умисел в податкових правопорушеннях - що таке і навіщо? – PRAVO.UA. URL: <https://pravo.ua/umysel-v-podatkovykh-pravoporushenniakh-shcho-take-i-navishcho> (дата звернення: 30.10.2023).

**Полховська Інна Костянтинівна,**  
*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри конституційного,  
адміністративного, екологічного та трудового права  
Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **РОЗУМІННЯ ЛЮДСЬКОЇ ГІДНОСТІ В РІШЕННЯХ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ**

У преамбулі Загальної декларації прав людини проголошено, що визнання гідності, яка властива всім членам людської сім'ї, і рівних та невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру. Під час війни, коли повсякчас потураються права людини, усвідомлення цінності людської гідності й необхідність її захисту набуває особливого значення. С. Шевчук влучно називає людську гідність «ядром кожного конституційного права», людська гідність – це те, без чого людина не може бути людиною [1, с. 29].

Відповідно до ст. 28 Конституції України кожен має право на повагу до його гідності. Правова позиція органу конституційної юрисдикції щодо розуміння людської гідності почала формуватися ще у 1999 році. Так, у справі про смертну кару Конституційний Суд України зазначив, що право кожної людини на життя нерозривно поєднано з її правом на людську гідність. Як основні права людини вони зумовлюють можливість реалізації всіх інших прав і свобод людини і громадянина і не можуть бути ні обмежені, ні скасовані.

У Рішенні від 22 травня 2018 року Конституційний Суд наголосив, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване статтею 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка наповнює сенсом людське

буття, є фундаментом для усіх інших конституційних прав, мірилом визначення їх сутності та критерієм допустимості можливих обмежень таких прав. Наведене опосередковано підтверджується унікальним значенням людської гідності в Конституції України, за якою, зокрема, людина її життя і здоров'я, честь і гідність визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю (частина перша статті 3); усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах (стаття 21); кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (частина перша статті 68).

Широке трактування поняття людської гідності було здійснено Судом і у 2021 році (справа про перегляд вироку особі, караній на довічне позбавлення волі). Зокрема, орган конституційної юрисдикції справедливо наголосив, що людська гідність як джерело всіх прав і свобод людини та їх основа є однією із засадничих цінностей українського конституційного ладу. Із статті 3 Конституції України випливає обов'язок держави забезпечувати охорону та захист людської гідності. Право на повагу до гідності людини має безумовний характер; у міжнародному публічному праві це виражено через загальновизнану формулу – *jus cogens* (імперативна норма), яка категорично забороняє всі форми нелюдських або таких, що принижують гідність, поведень або покарань. Отже, приписи статті 3, частин першої та другої статті 28 Конституції України становлять імператив для держави щодо забезпечення юридичних гарантій володіти гідністю, властивою кожній людині від народження.

Розширювальне тлумачення Суд застосував і при розгляді справи щодо гарантованості пенсії, що є основним джерелом існування, не нижче прожиткового мінімуму від 22 березня 2023 року. Так, у соціальній державі людська гідність є стрижнем формування державою соціальної по-

літики, яка має здійснюватися задля убезпечення людини від бідності та гарантування їй у зв'язку з цим базового соціального захисту, мінімальним стандартом якого є прожитковий мінімум, що має реально забезпечувати людині достатній і гідний рівень життя. Обов'язковою складовою людської гідності є доступ людини до мінімальних соціальних благ, здатних забезпечити їй достатній і гідний життєвий рівень.

У межах змісту розуміння багатогранної категорії людської гідності Основний Закон встановлює, що ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню (ч. 2 ст. 28). У свою чергу ст. 22 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» застерігає, що введення воєнного стану не може бути підставою для застосування тортур, жорстокого чи принижуючого людську гідність поводження або покарання. Це є міжнародні стандарти в сфері захисту прав людини, які загальновізані світовою спільнотою й закріплені на рівні міжнародно-правових актів. Але, як ми можемо бачити, вони брутально порушуються, агресор намагається звести нанівець багаторічні напрацювання й домовленості людства в сфері міжнародного гуманітарного права, зокрема й щодо поваги до людської гідності.

Таким чином, Конституційний Суд України у своїх правових позиціях наголошує на виключній значущості людської гідності. Таке її розуміння знаходиться в парадигмі цінностей європейського конституціоналізму. Належна система захисту життя, здоров'я та гідності людини є позитивним обов'язком держави, який покладено на всіх суб'єктів публічної влади. Водночас закони мають гарантувати такий захист та реалізацію прав і свобод людини, що є однією з умов забезпечення людської гідності.



## Література:

1. Шевчук С. Людська гідність у системі конституційних цінностей. *Право України*. 2018. № 9. С. 29 – 40.

***Прохазка Ганна Аанатоліївна,***

*кандидатка юридичних наук,*

*асистентка кафедри теоретико-правових дисциплін*

*Полтавського юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ВПРОВАДЖЕННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В СУЧАСНОМУ СВІТІ**

Прискорений розвиток штучного інтелекту і вплив, який ця технологія здійснює на суспільні відносини зумовив необхідність визначення ставлення держав до його правового регулювання. В міжнародному праві проблема впровадження штучного інтелекту донедавна залишалася малодослідженою, оскільки більше пов'язувалася із проблемами регламентації в національному праві. Глобальні безпекові питання, необхідність захисту прав людини, ведення технологічних воєн, призвели до появи міжнародно-правових ризиків та знайшли своє відображення у наукових працях присвячених проблемам міжнародного права: Harsa A., Burri T., Roumate F., Themistoklis Tzimasas, Bruyne J. De, Matthijsa M Maasa, Arvidssona M., Nolla G., та ін. [1-4].

В XX столітті розпочалися процеси технічного прориву і індустріалізації, які не тільки охопили цивілізацію але і підштовхнули до світових воєн. Однією з причин збройних військових конфліктів є боротьба за ресурси, систему світового розподілу прибутків. Технологічні переваги ок-

ремих країн забезпечують їм світове лідерство, а з ним і політико-правовий вплив на міжнародному рівні.

Проблематика аналізу правового регулювання штучного інтелекту зазвичай пов'язується із тим, що він розглядається, як частина технічних наук, належна до комп'ютерних технологій, проте сьогодні штучний інтелект з його здатністю імітувати індивіда, може нести загрозу системі суспільних відносин людства. Покращення технологічних процесів виробництва через використання комп'ютерів впливають на конкурентні відносини фізичних, юридичних осіб, а звідси порушуються питання освіти, праці і її оплати, проблеми зайнятості, захисту інших прав людини.

На думку Harsa A., складною в цій сфері є проблема визначення правової природи штучного інтелекту і його здатності отримати правосуб'єктність та способи, за якими штучний інтелект зможе отримати статус суб'єкта міжнародного права. До речі він зазначає, що поширена серед правників думка, за якою штучний інтелект є набором алгоритмів є помилковою, оскільки алгоритм передбачає стандарте рішення для низки завдань, тоді як штучний інтелект заснований на машинній освіті, яка призведе до зміни відповідей на запропоновану одну задачу [1, с. 324]. По суті, це є свідченням тієї проблеми, яка виникає навіть із формулювання розуміння штучного інтелекту і визначення його статусу. Єдиної точки зору на юридичне визначення штучного інтелекту не існує. На даний час в окремих країнах світу здійснюються спроби закріпити за штучним інтелектом право на авторство і інші суміжні права. На міжнародному рівні дослідження були послідовно підтримані міжнародними організаціями, наприклад: ООН, ЄС, Рада Європи та ін.

Починаючи з 2014 року ЮНЕСКО розробило онлайн курс «Штучний інтелект і право» з метою розпочати гло-

бальну дискусію навколо проблеми штучного інтелекту серед правників 140 країн [2]. В межах Європи одним з останніх документів стала прийнята 17 березня 2021 року КМ РЄ Декларація Decl (17/03/2021)<sup>2</sup> щодо ризиків комп'ютеризованого чи заснованого на використанні штучного інтелекту процесу прийняття рішень у галузі соціальної безпеки [3]. Європейський Союз через Європейську комісію підготував Координаційний план, який регулює використання штучного інтелекту «Coordinated Plan on Artificial Intelligence 2021» [4].

Базовим нормативним актом, на даний час, планується зробити Закон про штучний інтелект «Artificial Intelligence Act, AI Act», від 21 квітня 2021 року, який пропонує класифікувати технології штучного інтелекту виходячи із можливих ризиків його використання на 3 групи: заборонені практики, системи із високим ступенем ризику та інші технології штучного інтелекту, а також започаткував створення Європейської ради зі штучного інтелекту [5].

Продовжуючи цю практику, 6 грудня 2022 року, Європейська рада затвердила загальний підхід щодо Закону про штучний інтелект «Artificial Intelligence Act: Council calls for promoting safe AI that respects fundamental rights» та ін. раніше прийняті документи в межах цієї організації [6].

Таким чином, зазначені нормативні акти разом із попередньою практикою міжнародних інституцій закладають базові норми, які формують міжнародно-правову регламентацію відносин пов'язаних із використанням штучного інтелекту. Міжнародна спільнота поступово знаходить консенсус у питаннях тих правових ризиків, які очевидно з'являться при використанні даної технології.

## **Література:**

1. Harsa A. AI and international law – Legal personality and avenues for regulation. *Hungarian Journal of Legal Studies* 62 (2021) 4. P. 320–344.

2. Artificial Intelligence and the Rule of Law URL: <https://www.unesco.org/en/artificial-intelligence/rule-law> (дата звернення 18.10.2023).

3. Declaration by the Committee of Ministers on the risks of computer-assisted or artificial-intelligence-enabled decision making in the field of the social safety net URL: <https://cedem.org.ua/news/shtuchnyj-intelekt-rada-yevrovy> (дата звернення 18.10.2023).

4. Coordinated Plan on Artificial Intelligence 2021 Review URL: <https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/library/coordinated-plan-artificial-intelligence-2021-review>.

5. Artificial Intelligence Act, AI Act. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/> (дата звернення 18.10.2023).

6. Akt o umělé inteligenci: Rada vyzvala k podpoře bezpečné umělé inteligence, která respektuje základní práva URL: <https://www.consilium.europa.eu/cs/press/pressreleases/2022/12/06/artificial-intelligence-act-council-calls-for-promoting-safe-ai-that-respects-fundamental-rights/> (дата звернення 18.10.2023).

### ***Сидоренко Анна Сергіївна,***

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри конституційного, адміністративного, екологічного та трудового права*

*Полтавського юридичного інституту*

*Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ПРАВОВЕ ВИЗНАЧЕННЯ ТРУДОВИХ ГАРАНТІЙ МОБІЛІЗОВАНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ОКРЕМИЙ АСПЕКТ**

Основний Закон нашої держави у ст. 17 проголошує, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу [1].

Через війну, яку розпочала росія проти України, досить сильно змінився ринок праці, оскільки значна частина працездатного населення (чоловіки і жінки) були змушені залишити свої звичні робочі місця й вступити до лав Збройних Сил України задля захисту нашої країни. Це зумовило те,

що законодавство нашої держави зазнало значних змін, не виключенням стало і трудове законодавство, особливо актуальним визначилися питання трудових гарантій мобілізованих працівників та можливості їх реалізації.

Варто відмітити, що трудове законодавство має ряд гарантій для такого кола працівників, які визначені не тільки спеціальним законодавством, але і нормами чинного Кодексу законів про працю України.

Забезпечення гарантій для мобілізованих осіб покладається на роботодавців незалежно від форми власності та види діяльності підприємства, установи чи організації.

Говорячи про трудові гарантії мобілізованих працівників у КЗпП України вони знайшли своє закріплення у ст. 119. Так, за працівниками, призваними на строкову військову службу, військову службу за призовом осіб офіцерського складу, військову службу за призовом під час мобілізації, на особливий період, військову службу за призовом осіб із числа резервістів в особливий період або прийнятими на військову службу за контрактом, у тому числі шляхом укладення нового контракту на проходження військової служби, під час дії особливого періоду на строк до його закінчення або до дня фактичного звільнення зберігаються місце роботи і посада на підприємстві, в установі, організації, фермерському господарстві, сільськогосподарському виробничому кооперативі незалежно від підпорядкування та форми власності і у фізичних осіб - підприємців, у яких вони працювали на час призову [2]. Останні, не підлягають звільненню з роботи, а лише увільняються від виконання обов'язків, передбачених трудовим договором, що оформлюється відповідним наказом чи розпорядженням роботодавця. Тобто, мобілізованим працівникам гарантується збереження місця роботи, посади, а підставою реалізації таких гарантій є факт призову або прийняття працівника на військову службу за контрактом. Окрім того, ч.4 ст. 119

КЗпП передбачено, що за працівниками, які під час проходження військової служби отримали поранення (інші ушкодження здоров'я) та перебувають на лікуванні у медичних закладах, а також потрапили у полон або визнані безвісно відсутніми, на строк до дня, наступного за днем їх взяття на військовий облік, у разі закінчення ними лікування в медичних закладах незалежно від строку лікування, повернення з полону, появи їх після визнання безвісно відсутніми або до дня оголошення судом їх померлими [2]. Статтею 119-1 вище загаданого Закону визначено, не менш важливу гарантію, а саме, мова йде про те, що за особою, стосовно якої згідно із Законом України «Про соціальний і правовий захист осіб, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, та членів їхніх сімей» встановлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України, зберігається місце роботи (посада) протягом усього періоду позбавлення свободи, а також протягом шести місяців з дня звільнення у разі проходження такою особою заходів з медичної, реабілітаційної, у тому числі психологічної, допомоги, санаторно-курортного лікування, інших відновлювальних (постізоляційних, реінтеграційних) заходів у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України [2].

Окрім того, відповідно ч.1 ст. 2 Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» закріплює гарантію, що час проходження військової служби зараховується громадянам України до їх страхового стажу, стажу роботи, стажу роботи за спеціальністю, а також до стажу державної служби [3].

Також, уваги заслуговує питання, що стосується гарантій демобілізованих працівників, окрім того, що їм гарантується право зайняти своє робоче місце та користуватися всіма трудовими права, що визначені на законодавчому

рівні, ст.42 КЗпП у п.9 ч.2 містить положення про те, що при скороченні чисельності чи штату працівників у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці за працівниками з числа колишніх військовослужбовців протягом двох років з дня звільнення їх зі служби зберігається переважне право на залишення на роботі [2]. Ще одна законодавчо закріплена гарантія міститься в п. 5 ч. 7 ст. 10 Закону «Про відпустки», де визначено, що демобілізованим військовослужбовцям за їх бажанням надається щорічна відпустка повної тривалості до настання 6-місячного терміну безперервної роботи у перший рік роботи на цьому підприємстві, якщо після звільнення із служби вони були прийняті на роботу протягом трьох місяців, не враховуючи часу переїзду до місця проживання [4].

Разом з тим, деякі гарантії мобілізованим працівникам були перегянуті і втратили свою чинність. Так, у зв'язку з набранням чинності 19 липня 2022 року Законом України від 01 липня 2022 року № 2352-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин», внесено зміни до частини третьої статті 119 КЗпП України, відповідно до яких скасована вимога до роботодавців в частині збереження середнього заробітку за мобілізованими працівниками. Тобто, у роботодавця немає обов'язку виплачувати такому працівнику заробітну плату за час його служби, оскільки за цей час здійснюється виплата грошового забезпечення за рахунок коштів Державного бюджету. Але, варто пам'ятати й про те, що це не позбавляє права роботодавця здійснювати такі виплати відповідно до положень, що закріплені в окремих законах та за власної ініціативи.

За такими працівниками на час військової служби не зберігається право на щорічну основну відпустку, визначену законодавством про працю, оскільки така відпустка надається працівнику як компенсація за виконання посадо-

вих обов'язків протягом відпрацьованого періоду часу, а мобілізований працівник є увільненим від виконання таких обов'язків [5].

Зазначені гарантії є надзвичайно важливими та захищають права мобілізованих працівників, які страждають як фізично так і морально боронячи нашу країну. Однак, окрім визначених вище трудових та матеріальних гарантій, варто звертати увагу і на моральні. Тобто, після демобілізації та повернення працівника до виконання своїх трудових обов'язків роботодавець, можливо повинен звертати увагу на моральний та психологічний стан таких осіб, та створювати відповідні умови на робочих місцях.

### Література:

1. Конституція України: Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Кодекс законів про працю України: Закон від 10.12.1971 №322-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-08#Text>.

3. Про військовий обов'язок і військову службу: Закон України від 25.03.1993 №2232-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2232-12#Text>.

4. Про відпустки: Закон України від 15.11.1996 №504/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/504/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо оптимізації трудових відносин: Закон України Законом України від 01.07. 2022 № 2352-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2352-20#Text>.



**Скрипник Андрій Володимирович,**  
*доктор філософії в галузі права, асистент кафедри кримінального  
права та кримінально-правових дисциплін  
Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ВИДІЛЯТИ ЧИ НЕ ВИДІЛЯТИ: ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ВИДІЛЕННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ В ОКРЕМЕ ПРОВАДЖЕННЯ У КОНТЕКСТІ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ**

Наскрізною ідеєю вітчизняного кримінального процесу є вектор його адаптації до європейських стандартів, послідовно впроваджуваних Конвенцією про захист прав та основоположних свобод та Європейським судом з прав людини, про що свідчать особливості застосування засади верховенства права (ч.2 ст.8 КПК). Окрім того, одним із наскрізних положень процесуального закону, який має своїм підґрунтям спеціальнодозвільний тип правового регулювання для носіїв публічної влади (ч.2 ст.19 Конституції України), є засада законності (ч.1 ст.9 КПК). З останньої випливає, що правомірною, а відтак – і допустимою, є така процесуальна дія, що проведена на підставі та в межах, визначених кримінальним процесуальним законом.

Належний процесуальний порядок виділення матеріалів досудового розслідування врегульовано ст.217 КПК. Так, відповідно до ч.3 ст.217 КПК у разі необхідності матеріали досудового розслідування щодо одного або кількох кримінальних правопорушень можуть бути виділені в окреме провадження, якщо одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень або дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень. З аналізу приписів процесу-

ального закону впливає, що умовою для прийняття рішення про виділення матеріалів досудового розслідування є наявність підозри щодо: а) вчинення однією особою кількох кримінальних правопорушень; б) вчинення кількома особами одного чи більше кримінальних правопорушень. Про неухильне дотримання цих вимог при виділенні в окреме провадження матеріалів досудового розслідування вказав Верховний Суд у постанові від 20.08.2020 (справа № 344/20740/18). Верховний Суд зазначив, що виділення матеріалів кримінального провадження в окреме провадження можливе лише за наявності матеріальних (фактичних) підстав [1]. Як влучно вказується у судовій практиці, такі матеріальні (фактичні) підстави виділення в окреме провадження матеріалів досудового розслідування вичерпно закріплені у ч. 3 ст. 217 КПК України: 1) одна особа підозрюється у вчиненні кількох кримінальних правопорушень; 2) дві чи більше особи підозрюються у вчиненні одного чи більше кримінальних правопорушень [2]. Зауважимо, що на відміну від підстав для об'єднання матеріалів досудового розслідування (ч.1 ст.217 КПК) щодо рішення про виділення процесуальний закон не передбачає можливості прийняття такого у провадженнях, по яких не встановлено підозрюваних. Можливість виділення матеріалів досудового розслідування лише щодо особи експліцитно впливає також зі змісту пунктів 12, 13 глави 2 розділу II Положення про Єдиний реєстр досудових розслідувань, порядок його формування та ведення (далі – Положення про ЄРДР), затвердженого наказом Генерального прокурора 30.06.2020 р. № 298, де алгоритми внесення інформації до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР) пов'язуються виключно із наявністю даних про особу, яка підозрюється у вчиненні кримінального правопорушення. Правила щодо виділення матеріалів досудового розсліду-

вання щодо невстановлених осіб або без повідомлення особі про підозру у Положенні про ЄРДР відсутні.

З викладеного вище випливає, що процесуальне рішення про виділення матеріалів досудового розслідування уможливорюється лише за наявності встановленого зв'язку між розслідуваним кримінальним правопорушенням та особою, яка обґрунтовано підозрюється у його вчиненні. Зазначений зв'язок до виділення матеріалів досудового розслідування повинен отримати свою формалізацію у процесуальному рішенні – повідомленні про підозру, на що недвозначно вказують вжитий у ч.3 ст.217 КПК термін «підозрюється». Системний аналіз положень процесуального закону дозволяє стверджувати, що наявність зв'язку між правопорушенням та особою, підозрюваною у його вчиненні, в контексті інституту виділення матеріалів досудового розслідування набуває наступних проявів: а) прийняття рішення про виділення можливе лише у провадженнях, де вже було повідомлено особі про підозру (провадження щодо особи), та не допускається у провадженнях без такого (тобто «за фактом» вчинення кримінального правопорушення); б) виділене провадження не може бути безособовим (бути «за фактом»), адже у протилежному випадку підстави для прийняття рішення про виділення відрізнялися б непослідовністю (наявні у «материнському» провадженні та відсутні – у «дочірньому»). Якщо перший прояв («материнське» провадження щодо особи) недвозначно закріплюється безпосередньо у процесуальному законі (ч.3 ст.217 КПК), то змістовне наповнення другого прояву («дочірнє» провадження щодо особи) є логічним наслідком першого прояву. Якщо підстави для виділення процесуальний закон пов'язує з наявністю особи/осіб, підозрюваної/підозрюваних у вчиненні кримінального правопорушення, то нелогічно допускати їхню відсутність у виділеному провадженні – наслідку їх-

нього встановлення. Навіть більше, у протилежному випадку складно вести мову про доцільність законодавчого визначення умов виділення матеріалів досудового розслідування у разі, коли потребується їхня формальна констатація без подальшого врахування у виділеному провадженні.

Отже, кримінальне провадження, матеріали досудового розслідування з якого підлягають виділенню («материнське» кримінальне провадження), повинно мати доказово підтверджений та формально закріплений зв'язок між кримінальним правопорушенням та особою, яка підозрюється у його вчиненні, через що прийняття рішення про виділення матеріалів досудового розслідування стає можливими лише після повідомлення особі про підозру. Відтак, процесуальне рішення прокурора про виділення матеріалів досудового розслідування в окреме провадження за фактом вчинення кримінального правопорушення невідомими особами (за відсутності підозрюваної особи у виділеному кримінальному провадженні) не узгоджується із вимогами ч.3 ст.217 КПК. Подальші процесуальні дії щодо виділених за таких умов матеріалів досудового розслідування не відповідають вимогам пунктів 12, 13 глави 2 розділу II Положення про ЄРДР. За таких обставин крізь призму конвенційних стандартів описана вище процесуальна модель поведінки сторони обвинувачення не відповідає мінімально необхідній якості закону як одному з аспектів верховенства права.

### **Література:**

1. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 20 серпня 2020 року, справа № 344/20740/18. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91161509>.
2. Вирок Теребовлянського районного суду Тернопільської області від 29 грудня 2021 року, справа № 608/1038/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/102366901>.

**Шимко Артем Романович,**  
*кандидат юридичних наук,  
доцент кафедри цивільного, господарського і фінансового права,  
Полтавського юридичного інституту  
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

## **ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА ВЛАСНОСТІ СУБ'ЄКТАМИ ГОСПОДАРЮВАННЯ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ**

Як зазначено у статті 134 Господарського кодексу України, право власності є основним майновим правом у сфері господарювання. Відповідно до статті 134 Господарського кодексу України, суб'єкт господарювання, який здійснює господарську діяльність на основі права власності, може на свій розсуд одноосібно або спільно з іншими суб'єктами надавати і використовувати майно іншим суб'єктам на основі права власності, права господарського відання чи права оперативного управління або на основі інших форм правового режиму майна, встановлених Господарським кодексом України володіти, користуватися та розпоряджатися своїм майном.

Пропонуємо виокремити два випадки, коли суб'єкти господарювання потребують захисту права власності, внаслідок введення режиму воєнного стану.

По-перше, це обмеження права власності, що встановлюються державою. Стаття 41 Конституції України передбачає, що ніхто не може бути протиправно позбавлений права власності. Лише в умовах воєнного або надзвичайного стану допускається примусове відчуження такого майна з наступним повним відшкодуванням його вартості.

Примусове відчуження майна - це позбавлення права власності на індивідуально визначене майно, що перебуває

у приватній або спільній власності, яке переходить у власність держави для використання в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану, у власника за умови попереднього або наступного повного відшкодування його вартості.

Стаття 346 Цивільного кодексу України передбачає, зокрема, що право власності припиняється у разі його реквізиції. Майно може бути примусово відчужене у власника у порядку, встановленому законом, за умови попереднього і повного відшкодування його вартості (стаття 353 Цивільного кодексу України).

Постановою Кабінету Міністрів України № 998 від 31 жовтня 2012 року визначено порядок повного відшкодування вартості майна, примусово відчуженого в умовах воєнного стану, та затверджено зразки актів про примусове відчуження або вилучення майна.

Відповідно до статті 23 Закону України "Про правовий режим воєнного стану", у разі примусового відчуження майна, що перебуває у приватній або комунальній власності, в умовах воєнного стану, якщо попереднє повне відшкодування вартості такого майна не було здійснено, повне відшкодування його вартості здійснюється у встановленому законом порядку. Це не стосується стягнення такого майна (активів) як санкції.

Вилучення майна - це позбавлення права господарського відання або оперативного управління індивідуально визначеного державного майна у державних підприємств та державних суб'єктів господарювання з метою його передачі для державних потреб в умовах правового режиму воєнного або надзвичайного стану.

Примусове вилучення в Україні об'єктів права власності російської федерації та її резидентів - це вилучення об'єктів права власності російської федерації та її резидентів для держави Україна з мотивів суспільної необхідності (у

тому числі у разі нагальної потреби, зумовленої воєнною необхідністю), в установленому порядку та відповідно до закону. Примусове вилучення об'єктів;

Об'єкти права власності російської федерації та її резидентів - рухоме і нерухоме майно, кошти, банківські вклади, цінні папери, корпоративні права та інше майно (активи), що знаходяться (zareestrovani) на території України і належать російській федерації та її резидентам безпосередньо або через пов'язаних з ними осіб.

Правовою основою примусового відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану є Конституція України, Закон України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану».

20 березня 2022 року Рада Міністрів України ухвалила Постанову № 326 «Про затвердження порядку визначення шкоди та збитків, заподіяних Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації» (далі - Постанова № 326).

Знищення та пошкодження майна підприємств будь-якої форми власності є одним із напрямів, за якими визначається шкода та збитки, завдані Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації. Одним із напрямків є економічна шкода підприємства, яка включає в себе збитки внаслідок знищення або пошкодження майна підприємства всіх форм власності та упущену вигоду у зв'язку з неможливістю або нездатністю вести бізнес.

Звернення до національного суду є радше першим кроком перед зверненням за міжнародними засобами захисту порушених прав.

З урахуванням наведеного, ефективний засіб захисту повинен забезпечити поновлення порушеного права, а у разі неможливості такого поновлення - гарантувати особі можливість отримання нею відповідного відшкодування.

Права особи в суді повинні бути захищені таким способом, який реально відновить її порушені інтереси.

Станом на 20 травня 2023 року українські суди ухвалили рішення про стягнення з росії 5 мільярдів гривень відшкодування українським суб'єктам господарювання за агресію армії РФ. Найбільше судові рішення про стягнення збитків сягає 3 812 140 896,11 грн. Від українських компаній на розгляді знаходиться лише 55 позовів щодо відшкодування збитків.

Таким чином, хоча досконалого механізму відшкодування шкоди для суб'єктів господарювання чиє майно було пошкоджено або знищено внаслідок військових дій наразі не існує, ми пропонуємо намагатись використовувати всі можливі заходи фіксації збитків, для подальшого використання їх в процесу стягнення шкоди. Наразі із наявних приватно-правових механізмів захисту свого права власності є можливість звернення до суду господарської юрисдикції з позовом про відшкодування шкоди, завданої діями країни-агресора. Такі спори належать до юрисдикції господарського суду з огляду на те, що:

1) предметом позову є відшкодування шкоди, завданої збройною агресією РФ проти України; місцем завдання шкоди є територія суверенної держави Україна;

2) передбачається, що шкода завдана агентами РФ, які порушили принципи та цілі, закріплені у Статуті ООН, щодо заборони військової агресії, вчиненої стосовно іншої держави - України;

3) вчинення актів збройної агресії іноземною державою не є реалізацією її суверенних прав, а свідчить про порушення зобов'язання поважати суверенітет та територіальну цілісність іншої держави - України, що закріплено у Статуті ООН.

У зв'язку з повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України 24 лютого 2022 року Укра-



їна розірвала дипломатичні відносини з росією, що, у свою чергу, з цієї дати унеможливило направлення різних запитів та листів до посольства російської федерації в Україні, у зв'язку із припиненням його роботи на території України.

Звісно, що фактичного виконання рішення суду наразі неможливо отримати, проте в майбутньому факти, встановлені судом не будуть піддаватись сумнівам, оскільки суд дослідив докази, незадовго після того як подія мала місце бути, а тому це гарантує більш якісне судочинство, без втрат матеріалів, доказів, з використанням свіжих спогадів свідків.

Наукове видання

**АДАПТАЦІЯ  
ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ  
ДО ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ:  
ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ**

**Матеріали VIII Всеукраїнської  
науково-практичної конференції  
26 жовтня 2023 року**

Комп'ютерна верстка – В. М. Божко

Підп. до друку 03.11.2023 р. Формат 60х84 1/16.  
Папір ксерокс. Друк RISO.  
Ум. друк. арк. – 3,5.  
Тираж 100 прим.